

АКТУЕЛНОСТИ

ИНФОРМАТИВНИ БИЛТЕН УДРУЖЕЊА СТРУЧНИХ РАДНИКА
СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

АКТУЕЛНОСТИ – Информативни билтен Удружења стручних радника
социјалне заштите Републике Србије

За издавача:

Ђорђевић Србијанка

Уређивачки одбор

Чуровић Миленко – председник

Грубих Биљана

Захар Кери Гизела

Јулинац Нада

Крањц Силвија

Милачић Зоран

Милојевић Славица

Олујић Снежана

Поповић Славица

Стевановић Снежана

Гост уредник

Марина Вукотић

Лектор и коректор

др Ана Гавриловић

Штампа

Чигоја штампа

Београд

e-mail: office@cigoja.com

Тираж

350 примерака

Година XII Број 1–2/2011

Билтен издаје: Удружење стручних радника

социјалне заштите Републике Србије

Марије Бурсаћ 49, 11080 Земун

Телефон Удружења: (011) 267–1040 локал115

Електронска пошта Удружења: udruzenje@udruzenjesz.rs

Електронска презентација Удружења www.udruzenjesz.rs

Електронска пошта Билтена: aktuelnosti@gmail.com

Текући рачун: 205–20184–64 код КОМЕРЦИЈАЛНЕ БАНКЕ БЕОГРАД

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	5
-----------------	---

СТРУЧНИ СТАВОВИ

мр Миодраг Почуч ПОЈАМ И КРИТЕРИЈУМИ ПРИСТУПАЧНОСТИ ОБЈЕКТА И УСЛУГА У СОЦИЈАЛНОЈ ЗАШТИТИ	7
---	---

Мр Николина Љепава РЕАЛНО ЗЛОСТАВЉАЊЕ У ВИРТУЕЛНОМ ОКРУЖЕЊУ: ПРЕВЕНЦИЈА И ИНТЕРВЕНЦИЈА У СЛУЧАЈЕВИМА ЗЛОСТАВЉАЊА ДЕЦЕ НА ИНТЕРНЕТУ	22
---	----

АНАЛИЗЕ И ИСТРАЖИВАЊА

Иван Секуловић ФОНДОВИ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ КАО ПОДРШКА СОЦИЈАЛНОМ УКЉУЧИВАЊУ	34
---	----

ИЗ ПРАКСЕ ЗА ПРАКСУ

Мр Марина Миланковић ДОЖИВЉАЈНА ПЕДАГОГИЈА	58
---	----

Жељка Бургунд ПОРОДИЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА КАО ИНОВАТИВНИ МОДЕЛ ПОДРШКЕ ПОРОДИЦИ У КРИЗИ - Нови изазов за водитеље случаја, а за породицу, прилика више -	70
---	----

ПРОМОЦИЈЕ, ПРЕГЛЕДИ, ИСКУСТВА

Дипл. психолог Ивана Денић

НОВИ ПРИСТУП У СТАРОМ ДРУШТВУ

- Правилник о додатној образовној, здравственој и

социјалној подршци детету и ученику - 83

ИЗ РАДА УДРУЖЕЊА

ПРЕГЛЕД НАЈВАЖНИЈИХ АКТИВНОСТИ

ОДРЖАН САСТАНАК ПРЕДСЕДНИШТВА УДРУЖЕЊА ... 87

УПУТСТВО АУТОРИМА 89

ПРЕДГОВОР

Поштовани читаоци,

Задовољство нам је да вам представимо нови двоброј часописа „Актуелности”, први у 2011. години. Ово је први двоброј у којем гостујуће уредништво има Марина Вукотић, саветница из Покрајинског завода за социјалну заштиту.

Имајући у виду важност коју овај часопис има за све професионалце у социјалној заштити и да кроз размену ставова, мишљења, сазнања и искустава из праксе, часопис тежи да допринесе решавању професионалних дилема и унапређењу квалитета нашег рада, потрудили смо се да и овај број обухвати текстове из широког дијапазона, који се односе на различите области наше праксе и деловања.

Имаћете прилику да у овом броју „Актуелности” прочитате текстове који представљају различите, релативно нове моделе рада, и стручне ставове који исказују неке нове, савремене тенденције које треба да буду уткане и у наш свакодневни рад. Такође, представљамо вам и текст који даје приказ концепта социјалног укључивања, као и приказ оквира и начина коришћења фондова Европске Уније на путу придруживања, на којем се наша земља налази.

Представљањем новог интересорног Правилника о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику желели смо да укажемо на важност повезивања система социјалне заштите са другим системима у решавању проблема и унапређењу положаја и квалитета живота корисника система социјалне заштите, али и на чињеницу да се само узајмним повезивањем и заједничким радом могу постићи жељени резултати и остварити постављени циљеви.

Надамо се да ће текстови бити довољно информативни, али и инспиративни, те да ће вас подстаћи на размишљање и акцију.

Година XII • Број 1–2/2011

Позивамо вас да нам се јављате, изложите своје устиске, дајете коментаре и сугестије, а наравно и да нам шаљете ваше текстове за наредне бројеве на мејл aktuelnosti@gmail.com.

С поштовањем,
у име Уређивачког одбора,
Марина Вукотић, гост уредник

СТРУЧНИ СТАВОВИ

**мр Миодраг Почуч, дипл.инж.саобр.,
Координатор програма за приступачност**

члан Мреже европског концепта за приступачност (EuCAN)
Центар „Живети усправно”, Нови Сад

ПОЈАМ И КРИТЕРИЈУМИ ПРИСТУПАЧНОСТИ ОБЈЕКТА И УСЛУГА У СОЦИЈАЛНОЈ ЗАШТИТИ

Резиме

У раду је обрађена теорија и филозофија концепта приступачности са специфичним освртом на област социјалне заштите. Разматране су могућности практичног коришћења тог концепта у домену планирања, изградње и опремања објекта социјалне заштите, али и осмишљавања и креирања услуга које се пружају у систему социјалне заштите, у циљу повећања мобилности и самосталности свих потенцијалних корисника услуга.

У прва три поглавља рада, акценат је стављен на приступачност као друштвени проблем, дефинисан је и појашњен сам појам приступачности, који се код нас доста често користи на погрешан начин, а потом и појам „људске различитости” као полазна основа целокупне приче о приступачности.

Четврто и пето поглавље идентификује и обрађује основне елементе и карактеристике приступачног окружења за различите групе корисника, али и појам „дизајна за све” као релативно нови концепт (приступ) који може да допринесе стварању приступачног окружења.

Последње поглавље рада приказује методе провере и критеријуме приступачности објекта и указује на могуће правце решавања питања приступачности у систему социјалне заштите.

Кључне речи: Приступачност, дизајн за све, социјална заштита, стандарди, ревизија, квалитет услуге, реконструкција, адаптација

*

* *

1. УВОД

Поједине групе корисника јавног окружења, као што су то на пример: особе са инвалидитетом (са или без одређеног помагала), мала деца, родитељи са малом децом, труднице, особе са повећаном телесном масом, стари, особе са привременим оштећењима/болестима и слично, суочавају се са бројним потешкоћама приликом свог кретања и/или комуникације, коришћења неког објекта или услуге у датом објекту. Најчешће се сматра да су те групе корисника саме узрок томе, услед својих смањених физичких, сензорних или интелектуалних способности и специфичних захтева приликом кретања/комуникације, што је апсолутно погрешно, јер на тај начин друштво или установа не преузима одговорност коју би објективно требало да преузме за стварање окружења које ће бити доступно свим потенцијалним корисницима.

Мобилност¹ свих грађана, а нарочито наведених група са отежаним степеном кретања и/или комуникације, зависи пре свега од услова који постоје у окружењу (на пример, у објекту). Из тих разлога, дефиниција инвалидности се данас развила до те мере, да се признаје значај чинилаца окружења у животима особа са инвалидитетом. У преамбули, и у члану 1. Конвенције Уједињених нација о правима особа са инвалидитетом, наводи се да инвалидност уствари проистиче из интеракције особе са оштећењем са околиним баријерама и баријерама које се изражавају у ставовима заједнице, а отежавају њихово учешће у друштву на принципима једнакости са осталим члановима тог друштва.

Под **условима у окружењу** подразумевамо: (не)адекватно становање (објекте), (не)постојање одређених уличних елемената за несметано кретање, (не)могућност коришћења средстава јавног превоза као и (не)постојање различитих сервиса, услуга и производа који (ни)су доступни свим корисницима, на једнакој основи.

Због неприлагођености окружења, велики број људи, а нарочито особе са инвалидитетом и стари, живе под сталном сегрегацијом, спутане и са ограниченим могућностима да искажу све своје потенцијале као активни чланови друштва.

Таква врста изолације корисника доводи и до погрешног схватања појма инвалидности, нарочито од стране доносилаца одлука и стручњака,

¹ Мобилност у контексту овог рада подразумева лакоћу којом се нека особа креће. Она се односи на одређену способност те особе, приступачност изграђеног окружења, службе подршке и ресурсе који су јој на располагању.

који особе са инвалидитетом класификују као „неспособне” којима је потребна заштита и брига од стране других људи. Међутим, решавање проблема инвалидности захтева социјалну акцију и постоји социјална одговорност друштва да средину модификује на начин који ће особама са инвалидитетом омогућити пуну партиципацију у свим сегментима живота.

Дакле, повећање мобилности грађана, у контексту овог рада, није само успостављање односа у простору и времену, већ је то веома важан предуслов да би се остварио друштвени контакт и самосталност људи. Инклузија свих грађана зависи управо од адекватног планирања окружења и услуга, у циљу повећања њихове мобилности и самосталности, без обзира на различите физичке, психичке и/или интелектуалне карактеристике појединца.

Сложеност и вишеструкост проблема са којима се суочавају наведене групе са отежаним кретањем и/или комуникацијом, нарочито су изражени у јавним објектима, зонама сталног или привременог боравка, саобраћаја (на пример: јавни превоз) и приликом коришћења услуга. Када људи живе неприлагођеном окружењу од њих се изискују додатни напори како би се обезбедио минимум функционисања. Последица тога је појава пасивизације и одрицања од властитих мотива, циљева и хтења. Стога је друштво обавезно да обезбеди адекватне услове у животном окружењу и омогући и друге предуслове за равноправно учешће свих потенцијалних корисника јавног простора или јавног објекта, у складу са поштовањем права на слободно кретање.

Последњих неколико година, у нашим већим градовима, и то углавном у њиховим центрима и значајнијим јавним објектима, почело је да се до неке мере, води рачуна о потребама наведених корисника, нарочито особа са инвалидитетом. У већини случајева, интервенције су се сводиле само на побољшање приступа на пешачким прелазима, увођење звучних сигнала за особе оштећеног вида на раскрсницама, приступ главним улазима у објекте и слично. Извесно је да узроци таквог стања добрим делом леже у неадекватним прописима, несистематичном и неодговарајућем планирању и пројектовању, како објеката уопште, тако и услуга, у складу са потребама свих корисника.

У досадашњим покушајима решавања наведених проблема, врло често се користио концепт *дизајнирања за особе с инвалидитетом*, то јест, процес планирања и дизајнирања појединих елемената приступачности (на пример: коса раван/рампа, степенишни лифт) одвијао се са фокусом искључиво и само на особе са инвалидитетом (специјални дизајн) уместо са фокусом на све људе (дизајн за све). Такав приступ решавању проблема, до данас није успео да донесе довољно јасне резултате и водио

је ка појави непотребних и специјализованих решења, само за одређену групу људи. То је узроковало даљу сегрегацију те групе, али и појаву нових проблема и стварање нових баријера.

2. ПОЈАМ ПРИСТУПАЧНОСТИ

Када се код нас помене појам „приступачност”, најчешће се мисли на постојање неке **физичке препреке** (на пример, степенице) коју је потребно елиминисати или на неки други начин премостити како би окружење постало приступачно. То се дешава због тога што дефиниција појма приступачности код нас није до сада довољно обрађивана нити јој се поклањала већа пажња у стручној јавности. У малобројној литератури, која се бави овом тематиком, појам приступачности се дефинише доста уско и са различитих аспеката, што за последицу има додатно неразумевање.

Неке од дефиниција које су се код нас појављивале су:

„Приступачне зграде су оне, у које корисник/ца инвалидских колица може сам/сама да уђе, без икакве помоћи другог лица” (Беле тачке Београда);

- „Приступачност појединим градским активностима значи могућност суделовања у активностима или неометано коришћење услуге. Приступачност услузи не укључује нужно потребу способности путовања до услуге, уколико услуга може бити пружена на други начин” (Јовић, 2003);
- „Приступачност је стање у спољашњем окружењу – оно које је затечено или оно којем се тежи. Најчешће се схвата као архитектонска приступачност, али је то само један од аспеката спремности друштва и најближег окружења да прихвати особу са инвалидитетом и омогући јој равноправно учешће у свим сегментима живота” (Семинар о приступачности, ФТН, 2003);
- „Приступачност представља могућност уласка у сваки простор или објекат” (Семинар о приступачности, ФТН, 2003).

Свака од наведених дефиниција настала је из потребе група људи да покушају решити актуелни проблем који постоји у њиховом окружењу и, сходно томе, свака од њих има своје предности и мане. Поједине дефиниције наводе приступачност као елемент који је важан само за особе са телесним (физичким) инвалидитетом, док друге дефиниције посматрају приступачност само као могућност уласка или изласка у неки објекат, и могућност коришћења услуга. Кретања до и од тог објекта, односно кретање до и од места коришћења неке услуге није био предмет

Новије дефиниције приступачности имају више холистички карактер и више воде рачуна о свим сегментима који могу утицати на смањење или повећање мобилности корисника, на пример: „Интегрална приступачност значи да је изграђена околина подешена на такав начин да омогућује сваком функционисање на што независнији и природнији начин” (Јовић, 2003).

Постојање приступачног окружења требало би да омогући свим појединцима да се развијају као личности, узимајући при томе у обзир различитост становништва и потребу свих да буду самостални. Приступачност се може дефинисати и на следећи начин: **„Приступачност подразумева све оно што сваком појединцу омогућава да живи самостално и да на једнакој основи учествује у свим аспектима живота.”**

Из наведене дефиниције може се издвојити неколико кључних термина. То су: „свако”, „самосталност”, „сви аспекти живота” и „једнакост”. То практично значи да је приступачност нешто што се односи на све људе и што је потребно свим људима. Својим карактеристикама и елементима омогућава различитим људима да самостално и независно (без ичије помоћи) функционишу у различитим аспектима живота (на пример у саобраћају, у култури, образовању, политици, економији и слично). Термин „на једнакој основи” подразумева да сви корисници једнако и под истим условима користе све постојеће услуге и/или производе, без обзира на то које су њихове физичке, сензорне, интелектуалне, психичке карактеристике, или године старости.

Приступачност, дакле, значи да свако има једнак приступ изграђеном окружењу без дискриминације по основу нечијег нивоа способности. Она се описује као могућност коју било који појединац, на било којој локацији и са било којом способношћу, има на располагању, како би учествовао у одређеној активности или низу активности, у оквиру изграђеног окружења.

3. ЉУДСКА РАЗЛИЧИТОСТ

У досадашњем процесу планирања и осмишљавања човековог окружења (на пример, објеката) проблем је настајао онда када се као основна мера (улазни инпут) користила такозвана **аритметичка средина**, то јест, просечна вредност: брзине, висине, тежине или снаге човека.

Као последицу таквог приступа у размишљању, човек је заправо створио окружење које може да користи условно речено, мали број људи, односно само она група корисника која се може сврстати у „просечне”. Са друге стране, корисници који се по било ком основу не могу сврстати у просек, било да су изнад или испод просека по својим физичким, ког-

нитивним или неким другим карактеристикама, нису могли да користе изграђено окружење, или нису били у потпуности задовољни њиме.

Они који нису могли никако да користе окружење, информације и/или производе, били су дискриминисани и искључени из друштвених токова. Корисници који нису били задовољни понуђеним решењима временом су били приморани да све више редукују сопствене потребе. На пример, особе са инвалидитетом су због таквог окружења у великој мери редуковале личну потребу за кретањем или путовањем. Такав начин планирања показао је да планери и пројектанти заправо не поштују различитост људи, и да на те разлике гледају као на нешто што је негативно и што отежава њихов процес рада.

Појам приступачности као нова филозофија и нови начин планирања има полазну основу управо у људској различитости. Постојеће разлике међу људима посматрају се као **вредности** које могу свима допринети и обогатити читаво друштво кроз нова сазнања и искуства.

Уопштено посматрано, људи се разликују у односу на:

а. Године старости – током трајања животног века људско тело стално пролази кроз промене као логичне последице природног старења организма, које нико не може да избегне. Тело се стално мења било у биолошком, односно физичком, психичком, когнитивном смислу. У том правцу, могу се разликовати карактеристични периоди као што су: период до детињства, детињство, пубертет и одрасло доба. У различитим периодима живота, сваки човек функционише на различит начин и има другачије карактеристике (физичке, сензорне...). Тако на пример, у физичком смислу, мале бебе се у почетку крећу четворношке, док стари људи у каснијим годинама често користе неко помагало за кретање.

б. Физичке карактеристике – разлике у димензијама као што су висина, тежина, снага, брзина кретања, ширина рамена, величина шака, стопала, али и способност реакције, моторика/покретљивост, само су неке од физичких карактеристика које се разликују од особе до особе. Физичке карактеристике људи играју важну улогу у процесу планирања, нарочито када се зна да не постоје два иста човека.

в. Сензорне карактеристике – Различити степен сензорних способности у погледу вида, слуха, перцепције или мириса у великој мери одређује каква ће се решења понудити корисницима у вези са информацијама у окружењу, хоризонталном или вертикалном сигнализацијом, просторном комуникацијом и слично. Уколико окружење није планирано или пројектовано на адекватан начин то може изазвати свакодневне проблеме корисника у интеракцији са окружењем. Тако, на пример, коришћење одређених биљака за озелењавање површина може изазвати алергијске реакције код корисника.

г. Интелектуалне (когнитивне) карактеристике – Различит степен интелигенције, брзина примања и обрада информација, способност памћења и слично, од великог су значаја за правовремено и правилно понашање корисника, оријентацију у простору и/или времену. Интелектуалне карактеристике нису само последица смањених менталних способности или сенилности. Оне врло често могу бити и последица различитих животних услова или ситуација као што су привремена болест или повреда, стрес, депресија, концентрација корисника у датом тренутку и слично.

д. Привремене карактеристике – Стања која трају један одређени период као на пример, трудноћа, угануће или прелом руке/ноге, сезонске алергије, болест и слично, утичу на појаву другачијег понашања корисника. Најчешће се оно испољава као спорије кретање, успорена способност реакције и моторике, малаксалост у свакодневним активностима. Такве промене код корисника могу изазвати и промену начина функционисања (на пример коришћење другачије врсте превоза, коришћење алтернативних праваца кретања и слично).

ђ. Демографске карактеристике – представљају разлике у култури, вери, обичајима или материјалном стању корисника. Корисници једног истог окружења могу бити веома различити зато што долазе из различитих средина, говоре различите језике, користе другачије писмо, имају различите обичаје, навике или вредности. Налажењем равнотеже између свих ових разлика значило би већу могућност за учешће људи у друштву (*Aragall, 2003*).

Да би се окружење прилагодило свим наведеним различитостима, неопходно је у целокупан процес планирања укључити што већи број наведених група (деца, млади, стари), и са различитим физичким и другим карактеристикама (особе са или без/инвалидитета). На тај начин, повећаће се степен знања о потребама различитих група друштва. Са друге стране, сви ће бити једнако заступљени и ниједној групи се неће дати предност у односу на неку другу групу.

4. ЕЛЕМЕНТИ И КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРИСТУПАЧНОСТИ

У циљу остваривања личне мобилности сваког појединца у друштву неопходно је осигурати приступачност одређеним елементима у окружењу.

Ти елементи приступачности су:

- I. **Саобраћајна инфраструктура** – подразумева приступ свим јавним садржајима као што су: улице, тргови, стајалишта, станице, различите атракције и слично, укључујући приступачност превозу и превозним средствима;

- II. **Јавни објекти** – подразумева могућност да се приступи свим јавним објектима (поште, школе, банке, спортски и објекти културе и слично), али и могућност да их сви грађани заиста користе у сврху за коју су намењени;
- III. **Информације и комуникације** – подразумева могућност да се приме, разумеју и користе све јавне информације (на пример: све информације које се нуде корисницима неке услуге у неком објекту било да су писане, штампане или звучне, веб информације и слично);
- IV. **Услуге и производи** – подразумева да сви грађани могу да приме и да користе све услуге које се нуде у јавним објектима.

Слика 1.: Елементи приступачности

Наведени елементи приступачности понашају се по принципу „карике у ланцу” и заједно чине такозвани „**непрекидиви ланац кретања**”. Уколико један од елемената (карика) није адекватно осмишљен или не функционише на адекватан начин, тада постоји ситуација у којој нека особа не може да функционише, да се самостално креће, да прими одређену информацију или користи услугу/производ.

Када се говори о окружењу, разликују се две врсте – природно и изграђено. Природно окружење је оно које зависи искључиво од природних елемената и које човек није изменио својим деловањем. Са друге стране, изграђено окружење је оно које је човек изменио са циљем да га користи и да у њему живи, то јест осмишљено је од стране људи, за саме људе. У том смислу, карактеристике изграђеног окружење зависе искључиво од самог човека и начина на који га гради.

Изграђено приступачно окружење у начелу треба да испоштује (Aragall, 2003):

- a. **различитост корисника** – подразумева да се ниједна особа не осећа маргинализовано, то јест, сви треба да имају могућност

да користе изграђено окружење на једнакој основи. То је нарочито важно за кориснике окружења као што су стари људи, особе са инвалидитетом или мала деца;

- б. функционалност** – подразумева да окружење, односно елементи приступачности, треба да буду дизајнирани на начин да служе сврси којој су намењени без икаквих проблема или потешкоћа;
- в. безбедност** – подразумева непостојање ризика за кориснике. Према томе, сви они елементи који су део окружења треба да буду дизајнирани уз свест о безбедности (клизаве подлоге, избочине/истурени делови, напрслине или улегнућа на стази, димензије попречног профила итд.);
- г. здравље корисника** – приступачно окружење не сме да узрокује здравствене проблеме за оне који имају одређене болести или алергије. Шта више, треба да промовише здраво коришћење простора и производа;
- д. препознатљивост и разумљивост** – сви корисници треба да буду у могућности да се без тешкоћа оријентишу унутар неког простора, и зато су битни **јасна информација** (употеба симбола заједничких за различите државе и избегавање употребе речи и скраћеница на локалном језику које могу да доведу до забуне) и **просторни распоред** (који треба да буде кохерентан и функционалан, да би се избегла дезоријентисаност и конфузија у простору);
- ђ. естетику** – подразумева да приступачно окружење треба да задовољи све естетске критеријуме, пошто ће га на овај начин сви прихватити.

Поред наведених карактеристика, важно је напоменути и потребу да приступачно окружење постоји једнако у сваком делу града, односно једнако у сваком делу објекта.

Приступачно окружење не подразумева увек једнолична/унифицирана решења. Различита решења неких проблема су обично присутна у различитим градовима, јер се у обзир узимају обичаји и култура становника тога града. Међутим, пожељно је, ипак, да решења буду унифицирана на нивоу једног града или објекта, јер то смањује збуњивање корисника. На пример, исти симболи у обележавању просторија унутар једног објекта могу у великој мери олакшати кретање особама са когнитивним проблемима, односно слепим корисницима.

5. КОНЦЕПТ „ДИЗАЈН ЗА СВЕ”

У досадашњим покушајима да се изграђено окружење што више прилагоди и учини приступачним, у неким земљама Европе (али и у Србији) још увек се користи приступ „**једнаке могућности за особе са ограничењем у активностима/кретању**”. Дакле, процес планирања и дизајнирања појединих елемената у окружењу одвија се искључиво са фокусом на особе са инвалидитетом, обично само на оне са телесним инвалидитетом (специјалан дизајн). Такав приступ до данас није успео да донесе довољно квалитетне резултате и водио је ка појави непотребних и специјализованих решења, за само одређену групу људи, што узрокује наставак сегрегације те групе (специјални прилази, специјални производи, специјалне степенишне платформе и слично). У складу с тим, појавио се и велики дисбаланс између уложеног новца у специјалне производе и стварне експлоатације тих производа, која је врло мала, јер их користи мали број људи.

Управо због тога, у Европи се данас све више говори о примени концепта „**Дизајна за све**” који је примењив у различитијим областима људског деловања². Његов основни циљ је да СВИМ људима обезбеди да имају једнаке могућности за учешће у свим аспектима друштва.

Постоје међутим и други концепти који имају исте или сличне циљеве, на пример: „**Универзални дизајн**” (САД, Канада, Норвешка, Јапан), „**Инклузивни дизајн**” (Велика Британија), „*Barrierefrei*” или „*Barrier free*” – слобода од баријера (Немачка, Аустрија, Швајцарска).

Прво се појавио концепт „Универзални дизајн”, који је почео да се развија у САД средином 70-их година 20. века, као логична последица усвајања Закона о Американцима са инвалидитетом (АДА стандарди). Тим концептом обухваћена је визија и покушај да се комплетно окружење (јавни простор), зграде (јавне и приватне) и производи (употребни предмети) планирају и конструишу на начин који у највећој могућој мери могу да користе сви: деца, стари, људи различитих телесних димензија и физичких и/или интелектуалних способности, особе са инвалидитетом и без инвалидитета.

Концепт универзалног дизајна, настао је, заправо, на основу дизајна за особе са инвалидитетом, као својеврсно уопштавање. Заснован је на појму равноправности и у складу са тим на холистичком и мултидисци-

² Појава концепта „Дизајн за све” такође прати и актуелне промене у области инвалидности, односно померање фокуса са медицинског ка социјалном моделу инвалидности.

плинарном приступу. Он не искључује употребу асистивних средстава и помагала за одређене категорије људи када су им таква средства потребна (нпр. употреба неког од помагала за кретање). Дефиниција „Универзалног дизајна” гласи: **„Универзални дизајн је дизајн производа и окружења који су у највећој могућој мери употребљиви за све људе без потребе за прилагођавањем или специјализованим дизајном”** (Mace, 1998).

У Европи, међутим, „Универзални дизајн” није наишао на нарочито „плодно тле”, прво због немогућности да се АДА стандарди просто ускладе са европским законима, затим, због културних разлика између САД, Јапана са једне стране и Европе са друге стране, али и због другачијег приступа у решавању истих проблема. У међувремену, у Европи се, 90-их година 20. века, са истим циљем, развија концепт „Дизајн за све”.

„Дизајн за све је дизајн за људску различитост, социјалну инклузију и једнакост” (Штокхолмска декларација, 2004).

Да би се то постигло, изграђено окружење, свакодневни објекти, услуге, култура и информације, тј. све што дизајнирају и стварају људи да би користило људима, мора да буде приступачно, погодно за употребу за сваког члана друштва и да може да се прилагоди људској разноликости (Штокхолмска декларација, 2004).

„Дизајн за све” је, заправо, средство за стварање приступачног окружења и побољшање квалитета живота људи. Он узима у обзир све људе, њихове различитости, потребе и признаје промене кроз које сви пролазе током живота.

Свесно користи анализу људских потреба и захтева учешће крајњих корисника у свакој етапи процеса планирања. У том смислу, крајњи корисници су заправо признати као експерти у процесу планирања.

„Дизајн за све” је интервенција у окружењу, на производима или услугама која свима омогућује да учествују у стварању друштва, обезбеђујући свима једнаке могућности за учешће у економским, друштвеним, културним и активностима у слободно време. Поред тога, примена Концепта дизајна за све обезбеђује будућим генерацијама да у истој мери уживају у подстицајном окружењу које је изграђено, водећи рачуна о свима (одрживост). На тај начин, може се рећи да је „Дизајн за све” заправо филозофија и стратегија планирања чији је циљ универзални приступ. (Aragall, 2003).

Концепт „Дизајн за све” може да се примењује у планирању великог броја делатности као што су: станоградња, образовање, култура, рад, саобраћај и друго. Такође је примењив и у области социјалне заштите.

6. ОСНОВНИ КРИТЕРИЈУМИ ПРИСТУПАЧНОСТИ ОБЈЕКТА СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ

Објекти социјалне заштите по својој функцији припадају категорији објеката јавне намене и као такви у обавези су да садрже све елементе приступачности, од физичких до елемената који се односе на информације и услуге. Имајући у виду да је у постојећој пракси највећи број објеката из домена социјалне заштите наслеђен, из неког претходног периода, и да је као такав потпуно неприступачан за различите кориснике (особе са инвалидитетом, старе и сл.), односно да не одговара захтевима корисника, неопходно је извршити процену њихове приступачности, тзв. методом ревизије приступачности.

Без залажења у све техничке детаље самог смештаја корисника, метод ревизије објеката, са аспекта приступачности, подразумева анализу и валоризацију многобројних и различитих, понекад врло специфичних, елемената непосредног окружења објекта, спољшњег и унутрашњег простора објекта (улаза, отвора), као и његових појединачних просторија, инсталација, опреме и сигнализације.

Процена приступачности спроводи се на основу четири основна критеријума: доступности, функционалности, опремљености и безбедности. Сваки од тих критеријума обухвата већи број појединачних елемената, који могу бити и врло специфични у зависности од намене објекта (на пример, административни, образовни, културни, пословни, здравствени, социјалне заштите и слично) или од његовог значаја и вредности (објекти под заштитом и др.). Наведени критеријуми су у међусобној зависности, што потврђује неопходност системског приступања квалитету приступачности објекта.

Доступност до објекта представља могућност стицања од саобраћајне површине до сваког објекта. Она подразумева обезбеђење паркинга, приступних површина, као и квалитет кретања по површинама до објекта, испред и око њега, под различитим условима. Доступност до објекта зависи од многих заступљених елемената: стаза, платоа, пролаза, пасажа, тактилних површина, рампи, степеништа, ограда, рукохвата, надстрешница, осветљења, улаза... Значајне су карактеристике тих елемената, али и организације њиховог одржавања (чишћење снега, уклањање лишћа, одржавање зелених површина, провера исправности инсталација...).

Функционалност објекта подразумева његову употребљивост за све потенцијалне кориснике и рад ургентних служби. У зависности од појединачних карактеристика сваког објекта, мора се проверити

могућност хоризонталог и вертикалног кретања унутар објекта, ефикасност евакуације корисника и комфорност при обављању свих активности унутар објекта. У појединим објектима неопходно је проверити и приступачност услуга (информације на Брајевом писму за слабовиде особе, шалтер без баријера за особе са оштећењем слуха и слично).

Опремљеност објекта подразумева постојање свих потребних инсталација, опреме, уређаја, апарата, инвентара (намештаја) и сигнализације, који су неопходни за остваривање основних функција објекта.

Безбедност објекта подразумева коришћења свих простора, инсталација, опреме и употребних предмета унутар објекта без опасности. Инсталације, опрема и употребни предмети треба да буду дизајнирани тако да толеришу евентуалну грешку корисника простора. Да би се задовољио критеријум безбедности објекта, неопходно је да су и сви претходно наведени услови остварени. Приликом процене безбедности објекта посебна пажња мора се посветити провери могућности евакуације при ургентним ситуацијама. Неопходно је да постоје уграђени безбедносни уређаји (аларми за опасност), али они морају бити прилагођени физичким, сензорним, интелектуалним и/или старосним разликама корисника.

Поштовањем основних критеријума приступачности постиже се универзалност простора тј., његова већа употребна вредност. Универзалност је постигнута уколико већи број различитих категорија корисника може једнако квалитетно да користи један исти простор и уколико он поседује флексибилност, то јест, могућност прилагођавања различитим захтевима корисника.

Тек након детаљне и професионалне процене приступачности објекта (ревизије), која ће уједно спречити непожељна специјална или привремена (монтажно-демонтажна решења), може се израдити план реконструкције објекта, утврдити динамика радова и финансијска калкулација, уз поштовање претходно утврђеног плана приоритета у оквиру свеукупне грађене средине.

7. ЗАКЉУЧАК

Бројни закони Републике Србије и конвенције које је усвојила, обавезују је да обезбеди све предуслове за равноправно и самостално учешће свих потенцијалних корисника јавног простора и објеката. Примена стандарда приступачности на објекте социјалне заштите (како већ постојеће, тако и оне који ће се тек градити у будућности), треба да остане један од основних/минималних критеријума квалитета (структурни стандард) за све пружаоце услуга у социјалној заштити, односно, за сваки објекат појединачно.

Међутим, како у пракси често постоје велике недоумице по питању испуњености тог услова, неопходно је успоставити и строжији систем контроле испуњености тог стандарда, јер њега није могуће квалитетно проверити само простим посматрањем, што је и приказано у претходним поглављима. Управо због великог броја фактора и елемената који утичу на приступачност, њихову међусобну повезаност и комплексност, неопходно је увести јасну процедуру и професионалну експертизу провере приступачности. Једна од могућих опција може бити и прибављање одговарајућег елабората о испуњености стандарда приступачности.

Улагања у приступачност објеката (пре свега због величине потребних средстава за такве активности) су оправдана и била би временом надокнађена, јер се повећањем приступачности објекта остварује вишеструка добит за све потенцијалне кориснике. Повећава се ефикасност доступности до објекта, функционалност и квалитет употребе простора, као и задовољство корисника и запослених и њихова безбедност, током боравка и рада у том објекту. Такође, повећањем приступачности објекта повећава се његова општа употребна вредност и постиже се одрживост, у смислу да ће га као таквог користити већи број посетилаца (корисника) у дужем периоду, што може утицати и на повећање прихода самог објекта.

Коришћена литература:

- [1] **Aragall, F.** (2008), *(with support of the EuCAN Members), European Concept for Accessibility, EuCAN Info-Handicap Luxembourg* (2003), Превод на српски – Центар „Живети усправно”, Нови Сад
- [2] **Aragall F., Sagramola S., Neumann P.** (2008), *(with support of the EuCAN Members), „ECA for Administration”, EuCAN Info-Handicap Luxembourg*, Превод на српски – Центар „Живети усправно”, Нови Сад
- [3] **Група аутора**, (2003), Материјали са семинара о приступачности, Факултет техничких наука, Новосадско удружење студената са инвалидитетом – НСУСИ, Нови Сад
- [4] **Јовић, Ј.** (2003), *Прилагођавање саобраћајно-транспортног система за особе са инвалидитетом*, Саобраћајни факултет, Универзитет у Београду, Београд
- [5] **Mace R., Mueller J., Follette M** (1998), *Designing for People of All Ages and Abilities” – The Universal Design File, University North Carolina, USA*,
- [6] **Почуч, М.** (2010), *Приступачност радног места*, Међународна организација рада (ILO), Национална организација особа са инвалидитетом и Унија послодаваца Србије, Београд
- [7] **Почуч, М.** (2004), *Дефинисање техничких елемената градских комуникација према потребама особа са инвалидитетом*, дипломски рад, Факултет техничких наука, Нови Сад

- [8] **Почуч, М.** (2008), *Дизајн за све као стратешки правац за стварање приступачног окружења*, Удружење урбаниста Србије, Летња школа урбанизма, Крагујевац
- [9] **Почуч, М.** (2009), *Могућности повећања приступачности путничких терминала*, Друго саветовање са међународним учешћем *Савремене тенденције унапређења саобраћаја у градовима*, Департман за саобраћај Факултета техничких наука Нови Сад
- [10] **Почуч, М.** (2007), *Могућности примене концепта универзални дизајн и дизајн за све у планирању саобраћаја*, *Савремене тенденције унапређења саобраћаја у градовима* – Прво саветовање са међународним учешћем, Департман за саобраћај Факултета техничких наука Нови Сад
- [11] **Почуч, М.** (2006), *Слободно кретање*, студија случаја, *Disability Monitor Initiative South East Europe, Handicap International* – Канцеларија за Југоисточну Европу, Београд
- [12] **Почуч М.**, *Повећање приступачности путничких терминала применом концепта „Дизајн за све“* – магистарска теза, Факултет техничких наука, Нови Сад, 2010. године.
- [13] **Почуч, М., Вукајлов Љ.** (2009), *Приступачност као критеријум квалитета планирања и изградње*, Удружење урбаниста Србије, Летња школа урбанизма, Златибор
- [14] **Sestranetz R., Adams L** (2006), *Слободно кретање особа са инвалидитетом у Југоисточној Европи: Неприступачно право*, *Disability Monitor Initiative South East Europe, Handicap International* – Канцеларија за Југоисточну Европу, Београд
- [15] **Shmidt E i Manser J.A.**, (---) *Directives Voies piétonnes adaptées aux handicapés*, Centre suisse pour la construction adaptée aux handicapés, CiriH
- [16] **Штокхолмска декларација EIDD** (2004), Европски институт за дизајн за све – EIDD, Штокхолм
- [17] **Вукајлов Љ., Почуч М.** (2009), *Критеријуми приступачности објеката*, Зборник радова, Шесто научно стручно саветовање: *Оцена стања, одржавање и санација грађевинских објеката и насеља*, Дивчибаре

Закони и правилници:

Закон о планирању и изградњи Републике Србије (*Службени гласник Републике Србије, број 72/09*);

Правилник о условима за планирање и пројектовање објеката у вези са неметаним кретањем деце, старих, хендикепираних и инвалидних лица (*Службени гласник Републике Србије, број 18/97*).

**Мр Николина Љепава, психолошкиња,
магистар електронског пословања
Удружење грађана РОДИТЕЉ, Београд**

**РЕАЛНО ЗЛОСТАВЉАЊЕ У ВИРТУЕЛНОМ ОКРУЖЕЊУ:
ПРЕВЕНЦИЈА И ИНТЕРВЕНЦИЈА У СЛУЧАЈЕВИМА
ЗЛОСТАВЉАЊА ДЕЦЕ НА ИНТЕРНЕТУ**

Резиме

Нове технологије и развој Интернета донели су нове изазове у свим сферама друштва. Изузетак, нажалост, није ни насиље које је прешло границе физичког окружења и проширило се у виртуелно, нарочито код деце и младих. Специфичности комуникације у виртуелном окружењу, гледано кроз призму важности коју млади придају свом виртуелном идентитету и репутацији, чине овај вид злостављања све распрострањенијим и врло опасним по психолошку добробит жртве злостављања. Сајбер злостављање је код младих најраспрострањеније у виду вршњачког злостављања. Углавном га спроводи особа из социјалног окружења жртве, која или жртву лично познаје, или то ради у договору са неким ко жртву познаје. Осим тога, деца могу бити и жртве непознатих сајбер насилника и педофила који жртве проналазе на Интернету. У случајевима вршњачког злостављања, малтретирање у онлајн окружењу често је индикатор постојања малтретирања у реалном животу. Будући да је у питању нов и недовољно проучен тип злостављања, он често бива игнорисан од стране надлежних институција, што због непознавања проблема, што због непостојања развијених механизма превенција и интервенција. У раду је анализиран проблем сајбер злостављања међу младима, са акцентом на проблеме везане за вршњачко злостављање, улоге институција у превенцији и интервенцији и дат приказ добрих пракси и програма који се тренутно користе у свету, у овој области.

Кључне речи: превенција, интервенција, вршњачко злостављање, сајбер злостављање, сајбер шиканирање

*

* *

1. Увод

Развојем технологије и Интернета, број младих који користи технологију за комуникацију, дружење и сарадњу увећава се из дана у дан. Лехарт, Меден и Хитлин (2005) наводе да 87% деце у САД старости од 12-17 година користи Интернет свакодневно, а 45% поседује мобилни телефон. Ситуација није знатно другачија ни у нашем окружењу. Анкета Ебарт консалтинга рађена у Србији током 2010., намењена родитељима основаца и средњошколаца, показује да преко 60% деце користи Интернет два или више сати свакодневно. Такође, истраживање Министарства за телекомуникације и информационо друштво спроведено током 2009. и 2010. године, на 509 ученика основних и средњих школа, у 16 градова у Србији, показало је да 73% испитаника има налог на најпопуларнијој друштвеној мрежи Фејсбуку, а да је 31% ученика одговорило да њихови родитељи нису упознати са њиховим активностима на Интернету.

У релативно кратком периоду, онлајн окружење је од комуникационог алата постало изузетно битан друштвени контекст за младе и простор у коме се одвија велики проценат њихове свакодневне интеракције. Из дана у дан границе физичког и тзв. „виртуелног” света постају све нејасније, а различите свакодневне појаве и понашања добијају своје онлајн форме, отварајући тиме низ нових питања и дилема како за саме кориснике Интернета тако и за професионалце из области психологије, права, социологије и социјалне заштите.

Имајући у виду степен коришћења информационих технологија од стране деце и младих и често недовољно познавање онлајн окружења, начина и могућности интеракције и комуникације на Интернету од стране родитеља и наставника јасно је због чега је сигурност деце и младих на Интернету све актуелнија и битнија тема Интеракције деце са непознатим лицима и заштита од Интернет предатора и педофила области су које привлаче највише пажње – са друге стране, мање пажње је посвећено далеко чешћем проблему вршњачког насиља на Интернету и последицама истог које у неким случајевима могу бити и фаталне по жртву (Ruedi 2008).

2. Вршњачко насиље

Вршњачко насиље међу школском децом је широко раширен друштвени феномен присутан много генерација уназад. Велики је број појединаца који је доживео неку врсту малтретирања или узнемиравања

од стране друге деце током школовања. Међутим, према Олвеису (Olveis, 1994), вршњачко насиље није систематски проучавано све до касних 1970-их, када су социолози у скандинавским земљама почели да истражују ову појаву на ученицима основне школе. Убрзо након тога, вршњачко насиље је признато као важна друштвена појава у школском окружењу и постало тема истраживања у бројним земљама широм света.

Олвеис (1984) дефинише вршњачко насиље (шिकанирање) као „повољену изложеност негативним поступцима и речима од стране једне или више других студената”. Као главна обележја вршњачког насиља, он наглашава дисбаланс у снази, агресивну насилника и беспомоћност жртве. Насилничко понашање дешава се обично без икаквог повода, може бити спроведено од стране појединца или у групи, и може имати облик физичког, вербалног, психолошког и социјалног малтретирања (искљученост из друштва, избегавање).

Према Нансел и др. (Nansel, 2001), око 30% деце школског узраста у САД је током школовања укључено у злостављање, у улози насилника или у улози жртве. Подаци Министарства рада и социјалне политике објављени у Националној стратегији за превенцију и заштиту деце од насиља су веома слични. Истраживање спроведено у 50 основних школа у оквиру програма „Школе без насиља” показало је да је 28% ученика у Србији укључено у дуготрајну насилну интеракцију, или као жртва, или као насилник, а 64% ученика је изјавило да је барем једном, у последња три месеца, лично доживело вршњачко насиље. (Национална стратегија за превенцију и заштиту деце од насиља, 2008:15).

Насилничко понашање може да доведе до великих физичких, емоционалних и психолошких последица по жртву, а емотивне тешкоће настале као последица оваквог малтретирања могу имати потенцијално дугорочни негативан исход за психолошко здравље и самопоштовање појединца који је насиљу изложен јер у многим случајевима последице малтретирања не нестају током времена (Olveis, 1984). Поред тога, утврђено је и да насилници имају веће шансе да касније у животу испоље различите видове антисоцијалног понашања, у односу на своје вршњаке који никада нису учествовали у вршњачком злостављању.

Једно од анти-социјалних понашања које је нашло свој пут у виртуелни свет је и вршњачко злостављање, означено у литератури као сајбер малтретирање (*cyber bullying*).

Смит и сар. (Smith et al., 2006:) дефинисали су сајбер малтретирање као „агресиван, тенденциозан акт који група или појединац спроводи користећи електронска средства комуникације, у више наврата и током продуженог временског периода против жртве која не може лако да се одбрани од оваквих напада”.

Као и сваки други облик вршњачког насиља, сајбер малтретирање може емоционално и психолошки наудити жртви. Хидуја и Патхин (Hiduja and Patchin, 2006) сматрају да су питања везана за социјално прихватање, припадност жељеној групи и популарност једна од најважнијих међу тинејџерима, и да представљају најутицајнији фактор који делује на њихово самопоштовање.

3. Опасности сајбер злостављања

Теоријска објашњења која стоје иза традиционалног и сајбер малтретирања су скоро потпуно иста. Бројни научници су истраживали карактеристичне особине личности типичне за насилника и за жртве. Према Олвеису (Olveis, 1984) могуће је направити типичне психолошке профиле насилника и жртве. Типичан насилник показује тенденције ка агресивном понашању има јаку потребу за доминацијом и низак ниво емпатије. Типичне жртве, међутим, показују нижи ниво самопоштовања, подложнији су депресији и обично су физички слабије од насилника, нарочито када су у питању дечаџи. Оваква истраживања рађена на насилницима и жртвама у случајевима сајбер злостављања дала су врло сличне резултате (Kowalski et al. 2008).

По чему је онда сајбер злостављање другачије, а некада и посебно опасно по жртву? Традиционално вршњачко малтретирање је увек било ограничено на одређене физичке средине (школу, школско двориште, места где се деца окупљају и сл.). У таквој ситуацији жртва је увек могла да има одређену зону сигурности (кућу, неко друго окружење) у којима није доступна насилнику или насилницима. Међутим, уз тренутни развој технологије, мобилне и смарт телефоне и свуда доступан Интернет, жртве су често изложене континуираном малтретирању, пропраћеном додатним стресом који је изазван осећајем да немају где да се сакрију и побегну од злостављања коме су изложени.

Различити медији пружају велики број различитих могућности за сајбер малтретирање. Претње или непријатне поруке и мејлови, видео, фотографије и СМС поруке могу се данас слати путем мобилних телефона, смарт телефона, ПДА уређаја или рачунара. Поред тога, друштвене мреже представљају посебно плодно окружење за различите типове сајбер малтретирања. Додатни фактор који сајбер малтретирање чини у једном смислу и опаснијим од класичних типова вршњачког злостављања чини и потенцијално увећани број сведока сајбер малтретирања (на Фејсбуку, Јутјуб, прослеђивањем електронске поште или инкриминишућих СМС порука на велики број адреса). Јавно понижење коме је жртва на тај начин изложена може појачати утицај и психолошко-емотивну штету коју

сајбер малтретирање наноси жртвама, производећи разарајући ефекат на перцепцију себе и самопоуздање, и изазивајући депресију и суицидне идеје (Smith 2006). Осим тога, онлајн окружење не пружа довољно повратних информација о реакцијама жртве, што код насилника смањује осећај да наноси истинску емотивну и психолошку штету жртви, смањује степен самоконтроле и регулисања насилничког понашања што знатно отежава заустављање малтретирања (Bhat, 2008).

Имајући ово у виду, не чуди да је у протеклих неколико година сајбер малтретирање постало једна од врло актуелних тема међу стручњацима у области правне и социјалне заштите у свету. После неколико тинејџерских самоубистава у САД, проузрокованих вишемесечним систематским сајбер малтретирањем од стране вршњака, воде се интензивне расправе међу правним стручњацима о увођењу могућих законских санкција против сајбер малтретирања (Ruedi 2008).

Поред тога, према Хидуји и Патцину (Hidyja and Patchin, 2006), сајбер злостављање може лако да пређе у прави свет, и обрнуто – деца која су малтретирана у школи могу (и обично бивају), такође, злостављана и путем електронских комуникација. Смит (Smith, 2006) сматра да се модели понашања пребацују из физичког у виртуелни свет, и да ће традиционални насилници, такође, бити сајбер насилници, а традиционалне жртве – сајбер жртве.

Учесталост сајбер малтретирања је у порасту глобално и ово питање постепено постаје важан друштвени проблем. Како комуникационе технологије постају све интегрисаније у живот младих тако су и могућности њихових злоупотреба све веће. У последњих неколико година и у Србији забележен је пораст овог вида вршњачког насиља. У Националној стратегији за превенцију и заштиту деце од насиља наводи се да је „развој савремених комуникационих технологија довео до пораста насиља коришћењем информационих технологија (електронско насиље): поруке послате електронском поштом, СМС-ом, ММС-ом, путем веб-сајта, четовањем, укључивањем на интернет форуме” (Национална стратегија за превенцију и заштиту деце од насиља, 2008.: 17). Из наведеног је очигледно постојање потребе за развијањем адекватних система превенције сајбер злостављања и механизма интервенције у постојећим случајевима на свим институционалним нивоима.

4. Превенција и интервенција у случајевима сајбер злостављања

Велики проблем у развоју мера превенције и интервенције за случајеве сајбер злостављања представља чињеница да је ова појава ре-

лативно нова и да још не постоји довољан број академских истраживања ни практичних искустава на којима би биле базиране дефинитивне препоруке за развој оваквих мера. Шариф (2005), сматра да због непостојања формалних институционалних политика и правила, када је сајбер малтретирање у питању, наставници, психолози и социјални радници често нису сигурни на који начин да реагују када се сајбер малтретирање дешава у школском окружењу. Међутим, бројни аутори (Бхат, 2008; Диамандурос & Довнс, 2008; Ковалски, 2007) указују на то да технике превенције и интервенције које се користе за традиционалне случајеве вршњачког злостављања могу да се успешно прилагоде и примене у случајевима сајбер злостављања.

У ситуацијама када се сајбер насиље идентификује у школском окружењу, школско особље мора да буде спремно да одмах реагује. Пријављивање случајева сајбер злостављања треба подстицати кроз програме превенције, а сва деца треба да буду упозната како да препознају овај вид злостављања и како да реагују када се то догоди. Међутим, да би школско особље било у стању да ефикасно предупреди сајбер злостављање, адекватно реагује када се исто догоди, као и да едукује децу о томе како поступати у овим случајевима, неколико предуслова мора да буде испуњено. Пре свега, сама деца морају бити свесна постојања оваквих проблема што у многим случајевима није тако.

Диамандурос (2008) наглашава да је важно да представници институција на свим нивоима познају основне проблеме везане за сајбер злостављање и да широк дијапазон едукативних програма треба да буде понуђен у оквиру свих нивоа на којима се спроводи заштита деце од злостављања. Као основно полазиште, он наглашава улогу родитеља и породице у правовременом препознавању и интервенцији у случајевима сајбер злостављања, и сугерише да би требало развити специфичне едукативне програме циљане на подизање свести родитеља и уже породице о овом проблему. Такви програми би едуковали родитеље како да препознају знаке сајбер злостављања као и да ефикасно реагују ако примете да њихово дете учествује у неком облику сајбер малтретирања било као жртва или као насилник. Родитељи морају познавати савремену технологију, бити у стању да разговарају са својом децом о њиховим онлајн активностима, свесни могућих опасности. Такође, морају знати и како да препознају да нешто није у реду, будући да велики број жртава не пријављује родитељима сајбер малтретирање зато што се плаши да ће им родитељи забранити коришћење рачунара.

Када је у питању превенција сајбер злостављања у школама, Диамандурос (2008) сугерише да она може бити спроведена најефикасније уколико се ученицима континуирано током школовања нуде програ-

ми о овој теми који су на одговарајућем нивоу и у складу са њиховим узрастом и разредом, при чему едукацију треба почети од првог разреда. Да би се то постигло, било би потребно формирати школске одборе за спречавање сајбер злостављања који ће координирати овакве програме. Чланове оваквих одбора треба упознати о питањима везаним за традиционално и за онлајн вршњачко злостављање и треба им помоћи да у потпуности разумеју улогу коју технологије и електронске комуникације имају данас у животу младих људи. Ови одбори, такође, морају бити повезани са институцијама правосуђа и социјалне заштите који треба да буду приправни да на адекватан начин реагују у случајевима ескалације сајбер злостављања, односно када последице истог почињу да остављају видљивог трага на свакодневно функционисање и психолошку добробит жртве.

Као што је раније поменуто, неки од програма превенције и интервенције који се успешно користе за смањење традиционалног вршњачког злостављања могу се, такође, применити у области сајбер-малтретирања. Један од таквих програма је комбиновани програм интервенције и превенције који има за циљ смањење ефекта посматрача (*bystander effect*) у популацији ученика који су сведоци малтретирања (Campbell, 2005).

Када се вршњачко злостављање дешава, оно се врло често догађа пред бројним сведоцима. Велики број ученика, свакодневно бива сведок насиља, али само мали број њих ће реаговати, било суочавањем са насилником или пријавом малтретирања наставницима или родитељима. Подаци добијени у оквиру програма „Школа без насиља” показују да 44% ученика основних и средњих школа у Србији не чини ништа и остаје пасивно у ситуацијама када су сведоци насиља (Национална стратегија за превенцију и заштиту деце од насиља, 2008:15).

Са социјално психолошког аспекта, овакво понашање може се објаснити већ споменутим „ефектом посматрача”. „Ефекат посматрача” је друштвени феномен који су дефинисали Дарлен и Латан (Baron 2008), који описује појаву дифузије одговорности која се дешава у присуству већег броја других људи. Другим речима, што је више људи присутно, мања је вероватноћа да ће неко помоћи жртви. У случају традиционалног вршњачког насиља, превазилажење овог ефекта у великој мери може да делује на учесталост узнемиравања, будући да конзистентна реакција на насиље у окружењу шаље јасан сигнал насилнику да такво понашање није друштвено прихваћено. Овакви програми усмерени су на едукацију потенцијалних сведока насиља, са циљем подизања свести о томе шта је злостављање и како на исто треба реаговати, утицања на степен емпатије који постоји за жртве и охрабривање реакције у таквим ситуацијама.

Такође, охрабривање пријаве вршњачког насиља чији су сведоци, уз успостављање адекватних процедура пријаве, обезбеђују благовремене реакције институција и породице (Вагон 2008).

Значај смањења дифузије одговорности и сузбијања ефекта посматрача за превенцију насилног понашања младих је подржан од стране више истраживача (Diamanduros and Downs, 2008; Bhat, 2008; Mesch, 2009). Сви они наглашавају улогу посматрача за спречавање сајбер злостављања и позитиван ефекат који њихова реакција и пријава могу имати на смањење инциденце ове врсте вршњачког насиља.

Када говоримо о сајбер злостављању пренесено на окружење на Интернету, овај принцип се у великој мери може применити на интеракције које се одвијају на друштвеним мрежама. На великим и популарним друштвеним мрежама, као што су Фејсбук, Твитер или ЈуТјуб, потенцијално велики број људи може да буде сведок сајбер малтретирања. Улога програма превенције усмереног на сведоке малтретирања била би да се подигне свест онлајн посматрача о могућим последицама које сајбер малтретирање може оставити на жртву, чиме се повећава њихова одговорност да реагују. Осим тога, потребно им је дати и јасна упутства на који начин да реагују у ситуацији када уоче јавно сајбер злостављање на некој од друштвених мрежа, електронској пошти или неком другом комуникационом каналу.

Још једна успешна интервенција за сузбијање вршњачког насиља усмерена је директно на смањење агресије починилаца насиља. Према Бандуриној теорији социјалног учења, агресија је научен модел понашања. Агресивни одговори на различите стимулусе нису урођени, већ научени, посматрањем понашања других. Ти одговори су и културолошки специфични. Током времена у одређеним културама или покултурама, појединци уче различите моделе понашања, укључујући и моделе агресивног понашања. Поред тога деца, од најранијих година, уче о агресији кроз директно искуство, и кроз посматрање агресивног понашања у њиховом окружењу и у медијима (ТВ, Интернет, видео игре).

Међутим, уколико је агресивност научена и накнадно усвојена то значи да и други модели друштвено прихватљивог понашања могу бити усвојени. Показано је да када се агресивно понашање правилно третира и редукује у раном узрасту, вероватноћа да ће се проблематична агресивна и антисоцијална понашања наставити у адолесценцији или одраслом добу опада (Ален, 2010). Са друге стране, уколико не постоји адекватна и правремена интервенција којом би се модификовало агресивно понашање, агресивни појединци – деца, имају много већу тенденцију да и у каснијем животу испоље агресивно и антисоцијално понашање.

Ален (2010) је предложио систем интервенција усмерен на насилнике, али не заснован на њиховом кажњавању, као што је то уобичајено, већ на едукативним интервенцијама и саветовањима. Уместо традиционалних интервенција базираних на дисциплинским мерама, овакав приступ фаворизује стварање позитивније атмосфере, пружајући насилницима услуге стручног саветовања у оквиру саме школе или служби социјалне заштите на нивоу појединца и породице. Насилници уче уз то о последицама свог понашања, као и какав ефекат оно може имати на њих и на њихове жртве. У примени оваквих врста интервенција, пажња је фокусирана на промену агресивних модела понашања насилника и усвајање друштвено прихватљивих модела понашања.

Очигледно је, из наведеног, да постоји већи број различитих стратегија које је могуће применити у циљу едукације младих о насиљу, подизању свести о томе шта јесте, а шта није друштвено прихватљиво и успостављању норми узајамног поштовања, разумевања и сарадње. У случају сајбер злостављања у онлајн окружењу могу се применити слични приступи, проверени у пракси када је у питању традиционално вршњачко насиље. Једна од најважнијих ставки превенције јесте информисаност на свим нивоима, од младих, преко школа и родитеља до институција социјалне заштите и правних служби о томе шта је сајбер злостављање, зашто и како се дешава, које су његове могуће консеквенце и како реаговати у случајевима када се сајбер злостављање појави у њиховом окружењу.

Осим тога, могуће је направити индивидуализовани приступ жртвама сајбер малтретирања у оквиру кога би оне биле едуковане о стратегијама за избегавање сајбер малтретирања, као што су случајеви у којима је такве поруке добро игнорисати (без одговора пошилаоцу неприкладне поруке) или охрабрити их да овакву врсту злостављања пријаве родитељима, школи или вебмастеру сајта (на сајтовима за друштвено умрежавање). Осим тога, у случајевима када сајбер злостављање ескалира, када траје дуже време и када оставља последице на добробит жртве, психолошка подршка треба да буде пружена на нивоу појединца или по потреби и целе породице. За формирање и ефикасно функционисање тако осмишљених интервенција од кључног је значаја постојање сарадње и ефикасне комуникације на свим нивоима који се баве заштитом деце од злостављања.

Једна од уобичајених превентивних мера, када је у питању одговорно понашање и комуникација на Интернету, јесте едукација ученика о импликацијама и последицама сајбер малтретирања као и учење правила понашања на Интернету (*netiquette*) који се у свету углавном спроводе кроз школски систем, већ неколико година уназад. Међутим, према

као институције које им могу помоћи када је реч о сајбер малтретирању. Студија Патхина и Хиндује (2006) показала је да се више од 55% испитаника у њиховој студији о сајбер малтретирању поверило онлајн пријатељима, а да је њих 26,5% рекло то блиским пријатељима. Напротив, само 19,5% испитаника пријавило је ову врсту малтретирања својим родитељима, а апсолутно нико од испитаника није пријавио малтретирање школи или било којој другој институцији која се бави заштитом деце.

Још једна од техника која се на Западу показала веома успешном у смањењу вршњачког насиља у школама јесте програм превенција насилног понашања који се спроводи као интегрални део школских наставних програма (Shariff, 2005). Већи број различитих стратегија је могуће применити у циљу едукације младих о овим темама, а овакав програм, ако се континуирано спроводи од самог почетка школовања, смањује негативну перцепцију деце која су на неки начин различита и осећање пристрасности и припадности одређеној групи за која је утврђено да су међу честим разлозима ескалације насиља међу вршњацима.

Број успешних примера интервенција којима се сузбија традиционално вршњачко насиље, показује да се одговарајућим интервенцијама, инциденца насиља, које се дешава у интеракцијама између младих, може смањити. Имајући у виду идентичне теоретске принципе који стоје иза традиционалног и сајбер злостављања и малтретирања, нема разлога да се сматра да се и инциденца сајбер малтретирања не може умањити применом програма превенције и интервенције. Међутим, ни један вид насиља не може се сузбити, уколико исто није признато и препознато као проблем на свим нивоима и уколико не постоји специфична стратегија за његово сузбијање.

У случају свих облика проблематичних понашања на Интернету, главни проблем представља недостатак знања о теми, специфичности онлајн комуникације и значају и месту које употреба технологије у данашње време има за младе. Школе би требало да на регуларној бази имплементирају програме превенције сајбер малтретирања у оквиру којих би и млади и родитељи и школско особље ближе упознали ову тему и научили да обрађају више пажње на ову врсту узнемиравања. Осим тога, сарадња би морала да постоји и на нивоу школе и осталих институција које се баве питањима везаним за злостављање деце, да би се омогућило адекватно и правовремено реаговање у екстремним случајевима сајбер злостављања као и њихово адекватно процесуирање. Учешће свих стејкхолдера у процесу сузбијања и превенције различитих облика насиља на Интернету је од кључног значаја да се направи корак напред у наредном периоду и предупредe често разорне последице сајбер злостављања, које је, појавом друштвених мрежа, ескалирало и глобално.

5. Закључак

Упркос чињеници да је савремено информационо друштво донело огромне промене у начину на који млади данас комуницирају и да млади из године у годину проводе све више времена у разним онлајн активностима, у већини земаља још увек не постоје званични програми интегрисани у школски систем којима се промовише сигурно понашање на Интернету и спроводи превенција у области сајбер злостављања. Споро прилагођавање институција и недовољна оспособљеност да се прати изузетно брзи темпо технолошког развоја, условљава препуштеност великог броја младих самима себи у „сајбер свету”, њихову необавештеност и некада неспособност за борбу са могућим проблемима, који могу настати, током њихових активности на Интернету. Осим тога, и школским званичницима и родитељима треба пружити додатне информације и обуку о овим питањима, како би се подигла свест о сајбер злостављању и минимизирале његове негативне последице.

У Националној стратегији за превенцију и заштиту деце од насиља (2008), коју је урадило Министарство рада и социјалне политике, као главни циљеви ове стратегије дефинисани су „развој безбедног окружења у коме ће бити остварено право сваког детета да буде заштићено од свих облика насиља” и „успостављање националног система превенције и заштите деце од свих облика злостављања, занемаривања и искоришћавања” (Национална стратегија за превенцију и заштиту деце од насиља, 2008:31). Да би се ови циљеви остварили, мора се узети у обзир утицај нових технологија на децу, начин на који се они данас друже и комуницирају, као и нови видови потенцијалног злостављања и искоришћавања деце које собом носи интензивно коришћење нових технологија. На свим институционалним нивоима који су укључени у пројекте превенције и заштите деце од злостављања, занемаривања и искоришћавања, мора да постоји свест о овим појавама, као и адекватно едуковано особље које ће бити у стању да ефикасно спроводи програме превенције и интервенције у оваквим случајевима.

Коришћена литература:

1. Agathston, P., Kowalski, R., Limber, S. (2007). Student perspective on cyber bullying. *Journal of Adolescent Health* 41, 59-60.
2. Allen, K.P., (2010). A bullying intervention system: Reducing risk and creating support for aggressive students. *Preventing School Failure* 54(3), 199-209
3. Bhat, S. C., (2008). Cyber bullying: Strategies for school counsellors, guidance officers and all school personnel. *Australian Journal of Guidance and Counselling* 18(1), 53-66.

4. Campbell, M. (2005). Cyber bullying: An old problem in a new guise? *Australian Journal of Guidance and Counseling* 15(1). 68–76. Посећено 01-02-2011: <http://www.atypon-link.com/AAP/doi/pdf/10.1375/ajgc.15.1.68?cookieSet=1>
5. Diamanduros, T., Downs, E. (2008). The role of school psychologists in the assessment, prevention, and intervention of cyberbullying. *Psychology in the Schools*, 45 (8), 693–704.
6. Hinduja. S., & Patchin, J. (2006). Bullies move behind schoolyard: A preliminary look at cyber bullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*. 4 (2)148-169.
7. Истраживање: Безбедност деце на Интернету. Министарство за телекомуникације и информационо друштво (2009). Посећено 01-02-2011 <http://www.kliknibezbedno.rs/>
8. Kowalski, R. M., Limber, S.P., (2007). Electronic bullying among middle school students. *Journal of adolescent health* 41(6), 22 -30.
9. Ковачевић-Лепојевић, М., Лепојевић, Б., (2009). Жртве прогањања Сајбер у Србији. Темида Вол. 12, бр. 3, стр. 89-108
10. Lenhart, A., Madden, M., & Hitlin, P. (2005). Teens and technology. Washington, DC: Pew Internet & American Life Project. Посећено 01-02-2011 <http://www.pewinternet.org/Reports/2005/Teens-and-Technology.aspx>
11. Mesch, G. (2009). Parental mediation, online activities and cyber bullying. *Cyberpsychology and Behaviour*. 12(4), 387-393.
12. Национална стратегија за превенцију и заштиту деце од насиља, (2008)
13. Nansel, T. Overpeck, M. Pilla, R. Ruan, W., Simons-Morton, B. & Scheidt, P. (2001). Bullying behaviors among US youth: Prevalence and association with psychosocial adjustment. *Journal of the American Medical Association*, 285, 2094-2100.
14. Olweus, D. (1994). Bullying at school: Basic fact and an effective intervention programme. *Promotion and Education*, 1(27), 27-31.
15. Ruedy, M. (2008). Repercussions of My Space teenage suicide: Should anti-cyberbullying laws be created? *North Carolina Journal of Law and Technology*. 9(2), (323-346).
16. Shariff, S. (2005). Cyber dilemmas in the new millennium: School obligation to provide student safety in a virtual school environment. *McGill Journal of Education*, 40(3)
17. Smith, P.K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 49(4). 376–385.
18. Упитник за родитеље основаца и средњошколаца, агенција Ебарт <http://www.tvojstav.com/input/smd0z2RptdzOiOw4rg5v>

АНАЛИЗЕ И ИСТРАЖИВАЊА

**Иван Секуловић, дипломирани правник – специјалиста
за право ЕУ**

**Кабинет потпредседника Владе за европске интеграције –
Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва
Београд**

ФОНДОВИ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ КАО ПОДРШКА СОЦИЈАЛНОМ УКЉУЧИВАЊУ

Резиме

Прилагођавање институционалног и законодавног оквира Републике Србије европским стандардима представља комплексан задатак. Нови концепт социјалног укључивања, као један од елемената социјалног оквира Европске уније, постаје све више основ за програмирање помоћи ЕУ Србији. Неколико финансијских инструмената Уније пружа подршку процесу социјалног укључивања: структурни фондови (Европски социјални фонд и Европски фонд за регионални развој), програми ЕУ (попут Програма за запошљавање и социјалну солидарност „Прогрес”) и Инструмент за претприступну помоћ. Србија је до сада остварила релативно успешно коришћење претприступне помоћи и апсорбовала близу 90 милиона евра од 2007. године за пројекте који подржавају социјално укључивање. Ради успешнијег коришћења фондова ЕУ у процесу социјалног укључивања потребни су: редовно праћење развоја политика ЕУ и усклађивање домаћих стратешких докумената са европским, блиска координација процеса креирања јавних политика са процесом програмирања помоћи из фондова ЕУ, приступање новим финансијским инструментима Уније и интензивнија подршка свим потенцијалним корисницима фондова ЕУ у погледу обуке кадрова, суфинансирања пројеката и подршке развоју партнерства.

Кључне речи: Европска унија, структурни фондови, социјална заштита, социјално укључивање, борба против сиромаштва.

*

* *

1. Увод

Влада Републике Србије је чврсто опредељена да прилагоди домаћи институционални и законодавни оквир захтевима и стандардима Европске уније, како би Србија у што краћем року стекла статус кандидата за чланство у ЕУ. Планирано је да се то догоди у децембру 2011. године, у ком циљу је Влада, у децембру 2010. године, усвојила акциони план ради бржег испуњавања свих краткорочних приоритета на европском путу Србије. Наведена важна дешавања очекују се управо у години у којој се предвиђа и благи посткризни привредни опоравак, тј. скромни раст домаће привреде од око 3% (Европска банка за обнову и развој, 2011). Хоће ли намере Владе у процесу приближавања Унији у актуелном макроекономском контексту имати утицаја на преобликовање социјалног модела који се примењује у Србији? Вероватно хоће. Међутим, у којој мери ће се то догодити, тешко је проценити. Јер, чланство у ЕУ је „покретна” мета, изузетно комплексан сет критеријума који су подложни променама често бржим од оних у земљама које приступају. Ту су и додатни изазови, попут Светске економске кризе, која је ставила пред системе социјалне заштите „проблем без преседана” – да реше све веће нивое социјалне искључености, уз смањена средства из државних буџета (Европска платформа за борбу против сиромаштва и социјалне искључености, 2010). Ипак, постоји корпус релативно стабилних европских финансијских инструмената на чију улогу социјалних „амортизера” државе кандидати и потенцијални кандидати могу да рачунају и, са доста припреме и захтеваног умећа, паметно искористе. Ти инструменти располажу одређеним средствима намењеним за „социјалне” области, у које ЕУ убраја и образовање, и дуготрајну негу, и безбедност и здравље на раду, и борбу против сиромаштва.

За читалачку публику часописа „Актуелности” верујемо да ће у наведеном контексту од највећег значаја бити управо упознавање са фондовима Европске уније који имају додирне тачке са једним релативно новим концептом који је почео да се укоренује у домаћој стручној, али и широј јавности – концептом социјалног укључивања. То управо и јесте сврха овог рада. Међутим, од те сврхе значајнија је порука коју желимо да „провучемо” – а то је значај упознавања са политичким оквиром који утиче на пласирање средстава поменутих фондова, као првог корака успешне припреме предлога пројекта. Стога ћемо у првом делу рада представити „социјални” оквир данашње Европске уније, а затим дати и

преглед релевантних финансијских инструмената ЕУ који служе јачању тог оквира. У другом делу ћемо представити оквир и степен коришћења тих фондова од стране институција и организација у Србији и дати препоруке за унапређење успешности тог процеса.

2. Социјални оквир Европске уније

У овом делу рада ћемо укратко представити оквире данашње „социјалне” Европе која је омеђена европским социјалним моделом, концептом социјалног укључивања, Уговором из Лисабона (2007) и Стратегијом „Европа 2020”, (2010).

Европска комисија дефинисала је 1994. године **Европски социјални модел** као „заједничке вредности које обухватају демократију и индивидуална права, слободно колективно преговарање, тржишну економију, једнаке могућности за све и социјалну заштиту и солидарност”. Наравно, надлежности данашње ЕУ над социјалним питањима сежу знатно даље у прошлост, још до оснивачких уговора 50-тих година прошлог века, али су се та питања углавном тичала економских аспеката заштите социјалних права, попут области безбедности и здравља на раду.

Социјално укључивање дефинисано је као процес који омогућава да они који су у ризику од сиромаштва и социјалне искључености добију могућност и средства која су потребна за пуно учешће у економском, друштвеном и културном животу и постизање животног стандарда и благостања који се сматрају нормалним у друштву у којем живе (Заједнички извештај Комисије и Савета о социјалном укључивању, 2004). Његов развитак можемо пратити преко концепта „Социјалне искључености”, односно „Социјалног искључивања”³ чије порекло лежи у политици социјалне заштите коју је Француска почела да примењује у првој половини XX века. Европска економска заједница је инкорпорирала принципе борбе против социјалног искључивања 70-тих година прошлог века, да би се обриси система координације политика социјалног укључивања појавили 2000. године када је усвојена Лисабонска стратегија привредног раста и запошљавања. Ова стратегија представљала је основ за усвајање новог таласа стратешких докумената у политикама које се тичу борбе против искључивања и искључености

³ Социјално искључивање дефинише се као процес којим су одређени појединци гурнути на маргине друштва и спречени да својим пуним капацитетима учествују у друштвеним односима и токовима због свог сиромаштва или недостатка основних знања и могућности за целоживотно учење, или као резултат дискриминације. Ово их удаљава од могућности за запослење, остваривање прихода и могућности образовања, као и од друштвених мрежа и активности (Заједнички извештај Комисије и Савета о социјалном укључивању, 2004).

осетљивих појединаца и друштвених група из различитих аспеката друштвеног живота. Тако је исте 2000. године усвојена и Агенда социјалне политике, а 2006. године Социјална агенда, која је доживела ревизију 2008. године. Укратко, концептом социјалног укључивања обухваћен је низ различитих јавних политика, тачније – све мере јавних политика које су усмерене ка борби против социјалне искључености појединаца или друштвених група. Примарно, говоримо о социјалној заштити, здравственој политици, пензијама, али и социјалном аспекту услуга на финансијском тржишту и енергетске политике, па чак и туризма⁴.

Европска унија је усвајањем **Уговора из Лисабона (2007)** начинила даљи корак у правцу јачања своје регулаторне улоге у социјалном домену јавних политика. Ово се, пре свега, односи на експлицитно утврђивање подељене надлежности између ЕУ и држава чланица у области социјалне политике. Уговор садржи и тзв. „социјалну“ одредбу (*Social Clause*), према којој ће ЕУ у креирању и примени својих политика и активности „узимати у обзир захтеве у вези са успостављањем високе стопе запослености, пружањем одговарајуће социјалне заштите, борбом против социјалне искључености и високим нивоом образовања, обучавања и заштите здравља људи”. Такође, као нови циљеви Уније наводе се: пуна запосленост и друштвени напредак, борба против социјалне искључености и дискриминације, унапређење социјалне правде и *социјалне заштите* и искорењивање сиромаштва. Поред тога, Уговором из Лисабона проширен је списак вредности на којима ЕУ почива, тако што су вредностима попут слободе, демократије, владавине права и људских права додати и људско достојанство и једнакост. Када је реч о вредностима Уније, новина од потенцијално највећег утицаја на даљи развој регулисања социјалних питања на нивоу ЕУ свакако представља увођење Повеље о основним правима ЕУ (2000) у основне изворе права Уније. Повеља обједињује општа људска и грађанска права и економска и социјална права; када је реч о потоњим, можемо навести следећа: права детета, права старих лица и право особа са инвалидитетом да уживају користи на основу мера усвојених ради обезбеђивања њихове самосталности, социјалне и радне интеграције и учествовања у животу заједнице, право на социјалну сигурност и социјалне услуге којима се пружа заштита у случају материнства, болести, несрећа на раду, својства издржаваног лица или због старости, као и у случају престанка радног односа, затим право на социјалну сигурност и социјалну помоћ свим лицима која легално бораве и крећу се

⁴ За више информација посетити веб-сајт о инструменту „социјалног” туризма Европске уније *Calypso*: http://ec.europa.eu/enterprise/sectors/tourism/calypso/index_en.htm.

унутар ЕУ и право на социјалну помоћ и социјално становање лицима која не располажу довољним средствима за достојан живот.

Најновији покушај ЕУ да оснажи економску, али и целокупну политичку координацију европског пројекта, укључујући и у социјалном домену, јесте **Стратегија паметног, одрживог и инклузивног раста: „Европа 2020”**, усвојена у јуну 2010. године. Усвајање овог документа представља покушај успешније координације економске и социјалне политике на нивоу ЕУ, с обзиром на незадовољавајуће резултате остваривања циљева Лисабонске стратегије и њене социјалне димензије – Агенде социјалне политике 2000-2005., односно Социјалне агенде 2006-2010. Стратегија „Европа 2020”, између осталог, предвиђа покретање неколико нових иницијатива на нивоу ЕУ у области социјалне политике, попут Европске платформе за борбу против сиромаштва и социјалне искључености⁵. Платформа поставља смањење броја људи који живе испод линије сиромаштва за 25% као један од приоритетних циљева до 2020. године. У Платформи се констатује како упркос успеху система социјалне заштите да пронађе одговоре на најхитније потребе након избијања кризе, значајан проценат људи са ниским примањима има слаб приступ мрежама социјалне заштите. Такође, истиче се важност унапређења квалитета социјалних услуга, па се у том смислу Европска комисија, као предлагач Платформе, обавезала да развије „Добровољни европски оквир квалитета социјалних услуга”⁶ на секторском нивоу, укључујући и дуготрајну негу и борбу против бескућништва. Посебан значај придаје се подршци развоју социјалних иновација и социјалне експериментације, као и активном старењу, активном укључивању⁷, борби против бескућништва, унапређењу положаја Рома и особа у институционалном смештају, социјалној економији и друштвено одговорном пословању. Наведене приоритетне области су од изузетног значаја и за креирање јавних политика у Србији и морале би бити узете у обзир од стране доносилаца одлука на централном и локалном нивоу приликом креирања и примене политика, као и програмирања ЕУ помоћи и припреме предлога пројеката⁸.

⁵ Превод Платформе на српски језик доступан је на веб-сајту Тима за социјално укључивање и смањење сиромаштва: www.inkluzija.gov.rs.

⁶ Документ се може преузети са веб-сајта Европске комисије – Генералног директора за запошљавање, социјална питања и укључивање: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=6140&langId=en>.

⁷ Концепт активног укључивања (енг. *Active Inclusion*) обухвата три стуба: обезбеђење минималних прихода, приступ квалитетним услугама и инклузивна тржишта рада. (*Commission Recommendation of 3 October 2008 on the active inclusion of people excluded from the labour market*).

⁸ Наведено произлази из иницијативе садржане у Платформи која гласи: „Промовисати ЕУ агенду за борбу против сиромаштва и социјалне искључености на глобалном

3. Фондови Европске уније од значаја за социјално укључивање

3.1. Структурни фондови

Основна улога структурних фондова Европске уније јесте пружање подршке спровођењу кохезионе или регионалне политике ЕУ чији је циљ јачање економске и социјалне кохезије путем смањења диспаритета у нивоу развијености између различитих региона (Савет ЕУ, 2006). Укупна средства опредељена из буџета Уније за кохезиону политику у периоду од 2007-2013. године износе 347 милијарди евра. У структурне фондове спадају Европски социјални фонд и Европски фонд за регионални развој, а подршка кохезионој политици се пружа и путем Кохезионог фонда, основаног 1994. године (са буџетом од 70 милијарди евра од 2007-2013. године). Структурни фондови, иако међусобно независни и у буџетском и у оперативном смислу, предмет су све ближе координације коју уводи Европска комисија, у жељи да максимизира вредност добијену улагањем у пројекте финансиране у оквиру ових фондова, посебно у процесу социјалног укључивања⁹.

Европски социјални фонд (ЕСФ) је најстарији структурни фонд Европске уније, основан 1957. године као механизам за развој људских потенцијала на тржишту рада. ЕСФ је основни финансијски инструмент путем кога ЕУ подржава спровођење своје Стратегије запошљавања и доприноси процесу социјалног укључивања. Средства овог фонда улажу се ради смањења диспаритета између различитих држава чланица, те је због тога највећи део средстава усмерен ка земљама које су мање економски развијене. У периоду од 2007-2013. године ЕСФ располаже са близу 76 милијарди евра из буџета ЕУ и 41,5 милијарди из националних буџета и приватних извора (табела 1). Корисници средстава ЕСФ-а су јавне службе, локалне самоуправе, организације цивилног друштва и социјални партнери активни у области запошљавања и социјалног укључивања.

нивоу, а посебно у оквиру процеса проширења ЕУ и Европске суседске политике. Позвати земље обухваћене процесом проширења и Европском суседском политиком да размотре усвајање изричитих и амбициозних циљева за смањење сиромаштва у угроженим заједницама, а посебно код Рома.”

⁹ Европска комисија предлаже промовисање таргетираног коришћења структурних фондова ради подршке преласку са институционалне неге на негу у заједници за децу без родитеља, особе са инвалидитетом и старије (Европска платформа за борбу против сиромаштва и социјалне искључености, 2010).

Табела 1. – Средства Европског социјалног фонда по државама чланицама у периоду од 2007-2013. године

Држава	Буџет ЕУ	Национални буџет	Приватни извори	Укупно
Аустрија	€524.412.560	€549.921.560	€110.000.000	€1.184.334.120
Белгија	€1.073.217.594	€1.155.010.157	€91.656.855	€2.319.884.606
Бугарска	€1.185.459.863	€209.198.799	€0	€1.394.658.662
Кипар	€119.769.154	€29.942.289	€0	€149.711.443
Чешка република	€3.774.521.428	€661.259.283	€0	€4.435.780.711
Данска	€254.788.619	€169.989.437	€84.799.182	€509.577.238
Естонија	€391.517.329	€51.514.377	€18.775.822	€461.807.528
Финска	€618.564.064	€801.836.655	€0	€1.420.400.719
Француска	€5.394.547.990	€3.692.289.165	€1.188.416.953	€10.275.254.108
Немачка	€9.380.654.763	€4.786.130.114	€1.499.483.428	€15.666.268.305
Грчка	€4.363.800.403	€1.362.266.800	€0	€5.726.067.203
Мађарска	€3.629.088.551	€640.427.395	€0	€4.269.515.946
Ирска	€375.362.370	€981.757.963	€3.000.000	€1.360.120.333
Италија	€6.938.007.896	€8.382.975.181	€0	€15.320.983.077
Летонија	€550.653.717	€85.691.846	€20.612.487	€656.958.050
Литванија	€1.028.306.727	€105.884.641	€75.822.521	€1.210.013.889
Луксембург	€25.243.666	€25.243.666	€0	€50.487.332
Малта	€112.000.000	€19.764.705	€0	€131.764.705
Холандија	€830.002.737	€467.973.207	€407.350.315	€1.705.326.259
Пољска	€9.707.176.000	€1.713.031.059	€0	€11.420.207.059
Португал	€6.512.387.865	€2.697.500.732	€0	€9.209.888.597
Румунија	€3.684.147.618	€651.225.177	€0	€4.335.372.795
Словачка	€1.499.603.156	€264.635.856	€0	€1.764.239.012
Словенија	€755.699.370	€133.358.718	€0	€889.058.088
Шпанија	€8.057.328.822	€3.243.162.467	€125.323.084	€11.425.814.373
Шведска	€691.551.158	€691.551.158	€0	€1.383.102.316
Уједињено краљевство	€4.474.917.728	€4.134.516.286	€215.162.274	€8.824.596.288
	€75.952.731.148	€37.708.058.693	€3.840.402.921	€117.501.192.762

Извор: Веб-сајт Европског социјалног фонда: http://ec.europa.eu/employment_social/esf/discover/spending_en.htm

Европски фонд за регионални развој (ЕФРР) основан је 1975. године и располаже буџетом од 201 милијарде евра у периоду од 2007-2013. године. Када је реч о пројектима релевантним за процес социјалног укључивања, средства ЕФРР пласирају се у области образовања, здравља, развоја економских и социјалних активности прекограничне сарадње, итд. Значајна је измена основне регулативе о ЕФРР из 2006. године према којој се средства овог фонда могу користити и за финансирање социјалног становања у земљама које су постале чланице ЕУ после 2004. године.

3.2. Програми и претприступна помоћ Европске уније

Међу најзначајније финансијске инструменте Европске уније којима се пружа подршка социјалном укључивању свакако се налазе програми ЕУ (раније: програми Европске заједнице), као и Инструмент за претприступну помоћ – ИПА (*Instrument for Pre-Accession Assistance – IPA*) који је намењен државама кандидатима и потенцијалним кандидатима за чланство у ЕУ. Овде ћемо изложити основне информације о неким програмима који су посебно важни за социјално укључивање, као и о ИПА помоћи, са нагласком на њеној четвртој компоненти – „Развоју људских ресурса”.

Програми ЕУ имају као општи циљ унапређење креирања и спровођења политика Уније у различитим областима. Програм за запошљавање и социјалну солидарност „Прогрес 2007-2013” (*Programme for Employment and Social Solidarity*) финансијски подржава остваривање циљева ЕУ у области запошљавања и социјалне политике и директно доприноси остварењу главних циљева и задатака Лисабонске стратегије (повећање запослености и јача социјална кохезија). Програм има пет компоненти, од којих је компонента „Социјална заштита и социјално укључивање” од посебног значаја за повећање социјалне укључености у ЕУ путем подршке тзв. Отвореном методу координације у области социјалне заштите и социјалног укључивања (Социјални ОМК)¹⁰. Укупан буџет програма је 743,25 милиона евра. Програм „Здравље 2008-2013” (*EU Health Programme*) има за циљ унапређење здравственог осигурања радника, здравља (укључујући и смањење здравствених неједнакости) и стварање и ширење информација и знања о здрављу. Укупан буџет програма је 321,5 милиона евра. Програм „Дафне III” за превенцију и борбу против насиља над децом, младима и женама и заштиту жртава и група под ризиком (*Daphne III – Prevent and combat violence against children, young people and women and to protect victims and groups at risk*) представља део Оквирног програма „Основна права и правосуђе” (*Fundamental Rights and Justice*). Циљеви програма су: заштита грађана ЕУ од насиља и заштита деце, младих и жена од свих видова насиља¹¹.

¹⁰ У питању је добровољни процес политичке сарадње базиран на договарању заједничких циљева и индикатора којима се мери напредак у остваривању циљева. Путем Социјалног ОМК Европска унија пружа оквир за развој националних стратегија, као и за координацију политика између држава чланица по питању сиромаштва и социјалне искључености, здравствене и дуготрајне неге, као и пензија.

¹¹ Активности које се финансирају су: помоћ и подршка организацијама цивилног друштва и другим релевантним организацијама за активно деловање у заштити и превенцији насиља, израда материјала за кампању подизања свести, информативне активности о програму Дафне III, подршка мерама за заштиту ризичних група, изградња

Укупан буџет програма у периоду од 2007-2013. године је 114,4 милиона евра. Програм за целоживотно учење 2007-2013. (*Lifelong Learning Programme*) је програм сарадње у области образовања којим се подржава развој свих нивоа образовања. Циљеви програма су: развој квалитетног европског система целоживотног учења, промовисање креативне компетитивности, запошљивости и предузетничког духа, стимулисање учења језика и промовисање лингвистичке различитости, подршка развоју иновативних садржаја, услуга и педагошких и практичних решења за концепт целоживотног учења базираног на новим информационим и комуникационим технологијама, развијање толеранције и поштовања према другим народима и културама, подстицање коришћења најбољих резултата, иновативних производа и процеса, као и размене позитивних практичних решења у области образовања. Укупан буџет програма у периоду од 2007-2013. године је седам милијарди евра. Програм „Млади у акцији” (*Youth in Action*) има за циљ да подстиче узајамно разумевање и неформално образовање младих из различитих земаља и доприноси јачању сарадње на европском нивоу¹². Укупан буџет програма у периоду од 2007-2013. године је 885 милиона евра. Поред наведених програма, бројни други програми ЕУ подржавају приоритете у области социјалног укључивања, попут програма „Темпус IV” (реформа и модернизација високог образовања), „Седми оквирни програм” (истраживање, технолошки развој и огледне активности), „Култура”, „Европа за грађане” (активно европско грађанство), итд.

Инструмент за претприступну помоћ – ИПА (*Instrument for Pre-Accession Assistance – IPA*) је финансијски инструмент ЕУ за државе кандидате и потенцијалне кандидате. ИПА има пет компоненти: „Помоћ у транзицији и изградња институција”, „Прекогранична сарадња”, „Регионални развој”, „Развој људских ресурса” и „Рурални развој”. За процес социјалног укључивања од највећег значаја је компонента „Развој људских ресурса” чија је сврха да припреми земље кандидате за програмирање, управљање и имплементацију Европског социјалног фонда. У складу са тим, она пружа средства за развој квалитета људских ресурса у тим земљама. На основу Европске стратегије запошљавања, од држава кандидата се тражи да своје ИПА пројекте из ове компоненте фокусирају на три главна приоритета: повећање запослености,

---

мултидисциплинарних мрежа, размена знања, информација и добрих, практичних решења, подршка жртвама насиља и проучавање трендова и узрока насиља у циљу бољег разумевања и превенције.

¹² Програм подржава активности које међу младима развијају осећање личне одговорности, иницијативност, толеранцију, солидарност и подстичу их да активно учествују у процесима на локалном, регионалном и европском нивоу.

побољшање прилагодљивости и флексибилности радника и компанија путем обука и јачање социјалног укључивања путем запошљавања осетљивих лица. Поред ових циљева, сви пројекти у оквиру ове компоненте морају допринети следећим хоризонталним циљевима: јачање економске и социјалне кохезије, унапређење партнерства између органа јавне власти, социјалних партнера, организација цивилног друштва и приватног сектора и јачање административног капацитета институција и ефикасности јавних услуга.

4. Коришћење фондова ЕУ од стране Републике Србије

Републици Србији је Солунском агендом 2003. године пружен статус државе потенцијалног кандидата за чланство у Европској унији. Европска комисија је, након тога, увела примену низа својих инструмената – стратешких докумената – и на Србију¹³. С друге стране, и Србија је усвојила одређене документе чија је сврха да буду програмски основ за испуњавање обавеза и достизање стандарда у процесу интеграције у ЕУ. С обзиром да и једни и други документи пружају оквир и за програмирање помоћи ЕУ Србији, односно за идентификацију потреба и приоритета који ће бити подржани расположивим фондовима Уније, овде ћемо представити њихове најзначајније одредбе које се тичу широког спектра јавних политика релевантних за социјално укључивање, са нагласком на социјалну заштиту. Потребно је одмах на почетку напоменути да ће након стицања статуса кандидата Европска комисија позвати Владу Републике Србије да изради Заједнички меморандум о социјалном укључивању¹⁴, што представља најважнију обавезу којом се држава у процесу приступања припрема за учествовање у Социјалном ОМК. Заједничким меморандумом ће бити утврђени и основни приоритети у процесу социјалног укључивања у Србији чија ће реализација бити подржана средствима европских фондова.

Споразум о стабилизацији и придруживању између Европских заједница и њихових држава чланица, са једне стране, и Републике Србије, са друге стране (ССП) потписан је 2008. године и ратификован исте године од стране Републике Србије. До сада га је ратифико-

¹³ У склопу Стратегије проширења, или „Пакета проширења” који чине Европско партнерство и Годишњи извештај о напретку.

¹⁴ У сусрет овој обавези, Влада је, на иницијативу Тима за социјално укључивање и смањење сиромаштва при Кабинету потпредседника Владе за европске интеграције, основала Радну групу за социјално укључивање, 2010. године и припремила нацрт Првог националног извештаја о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији који би требало да буде усвојен у првом кварталу 2011. године.

вало 13 држава чланица ЕУ, као и Европски парламент. Одредбе ССП од значаја за социјално укључивање, као и коришћење фондова ЕУ за те намене, налазе се у неколико чланова. Чланом 101, којим је уређена сарадња у области социјалне политике, утврђено је да ће она, између осталог, обухватити и усклађивање домаћег законодавства са прописима Европске уније у области једнаких могућности за жене и мушкарце и унапређења положаја особа са инвалидитетом, припадника мањинских и других осетљивих група. Чланом 116. утврђено је да финансијска помоћ ЕУ може да покрије све области сарадње, придајући нарочиту пажњу, између осталог, и смањењу сиромаштва.

Европско партнерство са Србијом (Европска комисија, 2008) утврђује краткорочне и средњерочне приоритете које Република Србија мора да испуни у процесу европских интеграција. Међу њима се налазе и они који се тичу политика релевантних за процес социјалног укључивања. Краткорочни приоритети су: наставак деинституционализације, развој услуга социјалне заштите у локалној заједници и пружања помоћи лицима која зависе од туђе помоћи и неге, укључујући и област менталног здравља, унапређивање заштите права жена и деце и наставак борбе против трговине људима, укључујући и спровођење стратегије за спречавање трговине људима и обезбеђење одговарајуће помоћи и заштите жртава. У релевантне средњерочне приоритете спадају: наставак унапређења политика социјалног укључивања и социјалне заштите и наставак улагања напора с циљем укључивања и унапређења услова за децу са инвалидитетом.

Извештај Европске комисије о напретку Републике Србије (Европска комисија, 2010) садржи оцене о испуњавању приоритетних циљева утврђених Европским партнерством са Србијом. За процес социјалног укључивања у Србији релевантне су позитивне оцене које се односе на усвајање Закона о равноправности полова, напретка у јачању система за заштиту деце која су жртве злостављања или занемаривања, напретка ка инклузивном образовању, одређеног побољшања положаја Рома и напретка у области азила, као и оснивања структура за координацију политика социјалног укључивања на централном нивоу – Тима за социјално укључивање и смањење сиромаштва при Кабинету потпредседника Владе за европске интеграције и Радне групе за социјално укључивање Владе. С друге стране, негативне оцене односе се на повећање породичног насиља (сходно томе Комисија поручује да треба обезбедити заштиту жена и деце од свих облика насиља), потребу да се појачају капацитети и ресурси у процесу деинституционализације деце без родитељског старања, постојање дискриминације у пракси, посебно према рањивим групама (поручено је да треба донети нове мере за сузбијање свих врста

дискриминације), повећање сиромаштва, проблеме са издавањем личних исправа Ромима који живе у нелегалним насељима без пријављеног боравишта, или који су бескућници, итд.

Од докумената Републике Србије значајних за испуњавање обавеза Републике Србије релевантних за социјално укључивање у процесу европских интеграција од највећег значаја је **Национални програм за интеграцију Републике Србије у Европску унију** (Влада РС, 2009) – НПИ. Овај документ садржи наслов „Социјална укљученост” у оквиру којег су утврђени следећи најзначајнији краткорочни и средњерочни приоритети: доношење новог Закона о социјалној заштити, доношење Закона о заштитнику права детета, јачање капацитета инспекцијске службе, развој мреже услуга у локалној заједници, дефинисање стандарда услуга у социјалној заштити, итд. Поред тога, Влада је у децембру 2010. године усвојила **Акциони план за испуњавање препорука из Годишњег извештаја Европске комисије за 2010. годину, ради убрзања стицања статуса кандидата** који садржи списак приоритетних активности које треба спровести до половине 2011. године како би се повећала могућност за добијање статуса кандидата за чланство у ЕУ. Активности од значаја за унапређење социјалне укључености тичу се решавања проблема непостојања личних докумената за велики број лица ромске националности, високе незапослености и тешкоћа у раду са којима се суочава Канцеларија Повереника за заштиту равноправности. Оба документа – НПИ и Акциони план – у суштини рефлектују приоритете из Европског партнерства за Србију, односно формулишу активности домаћих органа на основу оцена из Годишњег извештаја ЕК.

3.2. Програмирање помоћи и коришћење фондова ЕУ од стране Републике Србије

На наредним страницама укратко ћемо представити процес програмирања Инструмента за претприступну помоћ (ИПА) и коришћење његових средстава за пројекте који доприносе повећању социјалне укључености. Такође, представићемо најзначајније информације у погледу досадашњег учешћа Републике Србије у релевантним програмима ЕУ.

Програмирање помоћи ЕУ Републици Србији је сложен процес у којем се врши утврђивање потреба за финансијским средствима. Заснован је на неколико програмских докумената ЕУ и Србије, широком и дугом поступку консултација (нарочито са донаторском заједницом и цивилним друштвом) и испуњењу неких претпоставки системског карактера, као што је суфинансирање пројеката (по правилу, државе-кориснице ИПА помоћи морају обезбедити део средстава из националног буџета).

Документи ЕУ који представљају основ за програмирање помоћи у оквиру ИПА су Вишегодишњи индикативни финансијски оквир – *MIFF* (*Multi-annual Indicative Financial Framework*) и Вишегодишњи индикативни плански документ – *MIPD* (*Multi-annual Indicative Planning Document*). *MIFF* садржи индикативну поделу укупног износа ИПА средстава (погледати табелу 2. – средства опредељена за Србију) и представља везу између политичког оквира у процесу проширења ЕУ и буџетског процеса. Заснован је на трогодишњем циклусу програмирања помоћи.

Табела 2. – Преглед годишњих алокација ИПА средстава за Србију у периоду од 2007-2012. године (у еврима)

ИПА компонента	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Помоћ у транзицији и изградња институција	181.496.352	179.441.314	182.551.643	186.206.679	189.956.810	193.801.948
Прекогранична сарадња	8.203.648	11.458.686	12.248.357	12.493.321	12.743.190	12.998.052
Укупно	189.700.000	190.900.000	194.800.000	198.700.000	202.700.000	206.800.000

Извор: Европска комисија – Вишегодишњи индикативни финансијски оквир за период 2010-2012. година

На основу алокација утврђених у *MIFF*, као и на основу приоритета утврђених политичким оквиром (Стратегија проширења), Европска комисија припрема *MIPD* за сваку појединачну земљу обухваћену политиком проширења ЕУ. Путем *MIPD* Комисија утврђује приоритете за финансирање у периоду од три године. Актуелним *MIPD* за Србију за период од 2009-2011. године, процес социјалног укључивања је укључен и у политичке и социјално-економске критеријуме за чланство (аналогно садржини Европског партнерства за Србију). У оквиру политичких критеријума, предвиђена је подршка ИПА средствима за реализацију приоритета „Борба против дискриминације и унапређење људских и мањинских права, укључујући и права Рома”. Наведени приоритет обухвата и наставак деинституционализације, развој услуга социјалне заштите у локалној заједници и подршке зависним лицима, укључујући и децу. У оквиру социјално-економских критеријума садржани су следећи приоритети за финансирање: побољшање приступа запошљавању и учешћу на легалном тржишту рада (посебно за младе, жене, старије и друге осетљиве групе), унапређење и спровођење реформе образовног

система, унапређење социјалне укључености наставком реформе система социјалне заштите (путем примене Стратегије развоја социјалне заштите у циљу реорганизације, децентрализације и рационализације услуга социјалне заштите и њеним побољшањем ради подршке социјалном укључивању свих, а посебно осетљивих група, и стварања услова за раст и одрживи развој свих појединаца, група и заједница) и унапређење регулаторних и управљачких капацитета финансијских институција у здравству и органа, институција и програма у области здравствене неге. У току је израда новог *MIPD* за Србију за период од 2011. до 2013. године¹⁵ који ће у још већој мери рефлектовати приоритете актуелних политика ЕУ у процесу социјалног укључивања, а посебно оне садржане у Европској платформи за борбу против сиромаштва и социјалне искључености.

С друге стране, документи Републике Србије који представљају основ за програмирање помоћи су: Акциони план за програмирање и извештавање о средствима ЕУ и развојној помоћи Републици Србији (садржи техничка упутства за програмирање помоћи и утврђује носиоце активности – институције и улоге) и Потребне Републике Србије за међународном помоћи у периоду 2011-2013. године¹⁶ чији је циљ подршка одрживом социјално-економском развоју и процесу европских интеграција Републике Србије кроз планирање, програмирање и унапређивање делотворности развојне помоћи, у складу са националним стратешким оквиром и приоритетима. Овим документом усвојен је секторски приступ за програмирање развојне помоћи (тзв. *Sector-Wide Approach – SWAp*) и дефинисан Сектор развоја људских ресурса који обухвата приоритете из области запошљавања, образовања, социјалне заштите, здравствене и омладинске политике. У оквиру овог сектора утврђен је и приоритет „Смањење сиромаштва и социјалне искључености у Републици Србији решавањем потреба угрожених група на вишедимензионалан начин заснован на јачој координацији постојећих политика и услуга и развоју услуга на нивоу заједнице”. Наведени приоритет садржи четири специфичне мере: (1) Подршка социјалном укључивању путем разноврснијих социјалних услуга на нивоу заједнице¹⁷, (2) Подршка

¹⁵ Европска комисија је најавила усвајање *MIPD* за Србију за период од 2011. до 2013. године до краја првог квартала 2011. године.

¹⁶ Документ је у процедури усвајања од стране Владе Републике Србије.

¹⁷ Овом мером ће се јачати капацитети локалних самоуправа за спровођење делотворних политика социјалног укључивања и развој социјалних услуга на нивоу заједнице како би се решиле конкретне потребе угроженог становништва на локалном нивоу. Биће унапређени руководилачки капацитети особља локалних самоуправа и пружена подршка мрежи постојећих социјалних служби на нивоу заједнице. Такође, овом мером биће подстакнут развој нових услуга путем промовисања међусекторског (холистичког) приступа пружању услуга и међуопштинској сарадњи са циљем постизања економије обима и буџетске ефикасности. Осим тога, кроз процес развоја социјалних служби на

за прелазак са социјалне помоћи на рад кроз активно укључивање¹⁸, (3) Развој регулаторних механизма социјалне помоћи како би се омогућила даља децентрализација пружања социјалне помоћи¹⁹ и (4) Унапређење положаја младих у друштву и промовисање њихове улоге као активних грађана. Да закључимо, документ Потребности Републике Србије за међународном помоћи у периоду 2011-2013. године поставиће основ за даље програмирање помоћи Европске уније (и осталих мултилатералних и билатералних донатора) у наредним годинама и представља полазну тачку за припрему предлога пројеката свих заинтересованих страна у Србији које спроводе или учествују у спровођењу мера јавних политика у процесу социјалног укључивања.

Коришћење фондова ЕУ од стране Републике Србије за подршку социјалном укључивању заснива се, пре свега, на Инструменту за претприступну помоћ (ИПА), као основном извору средстава. Од пет ИПА компоненти, Србија има право да користи, као земља потенцијални кандидат за чланство у ЕУ, само прве две компоненте – „Помоћ у транзицији и изградња институција” и „Прекогранична сарадња”. Преостале три компоненте – „Регионални развој”, „Развој људских ресурса” и „Рурални развој” биће отворене за коришћење након стицања статуса кандидата за чланство, као и акредитације децентрализованог система управљање фондовима ЕУ – ДИС (*Decentralized Implementation System – DIS*). Републици Србији је на располагању око 200 милиона евра ИПА средстава годишње, од чега је значајан део у оквиру компоненте „Помоћ у транзицији и изградња институција” до сада одвојен за пројекте релевантне за процес социјалног укључивања – близу 90 милиона евра (табела 3).

нивоу заједнице промовисаће се концепти активног старења, социјалне иновације, социјалних експеримената, волонтеризма и приступачности.

¹⁸ Ова мера допринеће бољем усмеравању материјалне социјалне помоћи најсиромашнијима и прикључењу система ове социјалне помоћи на мере активног укључивања.

¹⁹ Овом мером унапредиће се квалитет социјалне помоћи коју корисницима пружају држава и невладина тела (организације цивилног друштва и приватни пружаоци), путем даљег развоја националних стандарда. Поддржаће се спровођење планова за трансформацију резиденцијалних институција како би се унапредио квалитет услуга и омогућила прогресивна деинституционализација корисника. Укључиваће унапређење компетенција особља за здравствену и социјалну помоћ и побољшање физичких капацитета резиденцијалних институција, уз набавку савремене опреме. Овом мером ће се, такође, допринети пројектовању система лиценцирања за стручњаке у области социјалне помоћи и пружаоце социјалних услуга. Институционални и регулаторни оквир биће успостављен у складу са новим Законом о социјалној заштити и најбољим праксама из ЕУ. Такође, овом мером ће се јачати капацитети служби за инспекцију социјалне заштите за вршење инспекције над државним и недржавним службама и проверу усаглашености служби са правним захтевима и минималним националним стандардима.

Табела 3. – Преглед ИПА пројеката (компонента „Помоћ у транзицији и изградња институција”) у периоду од 2007-2010. године релевантних за социјално укључивање

Назив пројекта	Година	Корисник/корисници пројекта	Буџет пројекта
Даља подршка за избеглице и интерно расељена лица у Србији	2007.	-	10.000.000,00 ЕУР
Подршка Агенцији за акредитацију у здравству	2007.	Министарство здравља	1.500.000,00 ЕУР
Реформа Службе хитне помоћи у здравству	2007.	Министарство здравља	10.000.000,00 ЕУР
Програм регионалног социјално-економског развоја	2007.	Министарство економије и регионалног развоја	21.000.000,00 ЕУР
Имплементација приоритета на пољу људских права и заштите националних мањина	2007.	Агенција за људска и мањинска права	1.500.000,00 ЕУР
Образовање за све – Повећање доступности и квалитета образовања за децу из маргинализованих група	2008.	Министарство просвете	3.000.000,00 ЕУР
Подстицање социјалног укључивања путем јачања институција које пружају социјалне услуге у заједници	2008.	Министарство рада и социјалне политике	5.800.000,00 ЕУР
Подршка избеглим и интерно расељеним лицима	2008.	Комесаријат за избеглице, Министарство за Косово и Метохију	6.210.000,00 ЕУР
Прогнозирање и управљање подацима у Националној служби за запошљавање	2008.	Министарство економије и регионалног развоја	1.500.000,00 ЕУР
Системски развој основног образовања одраслих заснованог на пракси у Србији (Друга шанса)	2008.	Министарство просвете	7.500.000,00 ЕУР
Подршка приступу правима, запошљавању и осамостаљивању избеглих и интерно расељених лица у Србији	2009.	Комесаријат за избеглице, Министарство за Косово и Метохију, Министарство рада и социјалне политике	13.541.000,00 ЕУР
Унапређење предшколског образовања у Србији (пројекат IMPRES)	2009.	Министарство просвете	5.000.000,00 ЕУР

Изградња капацитета институција које се баве управљањем миграцијама и реинтеграцијом повратника у Републику Србију	2010.	Комесаријат за избеглице	2.000.000,00 ЕУР
--	-------	--------------------------	------------------

Извор: Канцеларија за европске интеграције

За подршку социјалном укључивању од посебног значаја је пројекат „Подстицање социјалног укључивања путем јачања институција које пружају социјалне услуге у заједници” чији је корисник Министарство рада и социјалне политике. Посебни циљеви пројекта су: подстицање социјалног укључивања деце са сметњама у развоју и њихових породица кроз обезбеђивање услуга социјалне заштите на локалном нивоу, унапређење улоге локалних власти у пружању услуга унутар заједнице и подстицање сврсисходне употребе средстава кроз груписање општина, односно градова и успостављање партнерстава са различитим актерима који се баве помагањем угроженим групама²⁰.

Поред пројеката у оквиру компоненте „Помоћ у транзицији и изградња институција”, одређени број пројеката са циљем подршке социјалном укључивању подржан је и у оквиру компоненте „Прекогранична сарадња” (програми са суседним земљама – Босном и Херцеговином, Хрватском, Црном Гором, Мађарском, Румунијом и Бугарском, као и Јадрански програм и програм „Југоисточна Европа”)²¹. Ова компонента је од посебног значаја за институције и организације на локалном нивоу које желе да аплицирају предлозима пројеката намењеним социјалном укључивању јер пружа прилику за деловање актера из више земаља на решавању заједничких проблема. Ипак, може се рећи да средства програма прекограничне сарадње нису у довољној мери искоришћена за

²⁰ Висина грантова који ће бити додељени у оквиру пројекта креће се од 200 до 400 хиљада евра, а рок за подношење пријава је 04. март 2011. године. Више информација на сајту Фонда за социјалне иновације: <http://www.sif.minrzs.gov.rs/>.

²¹ Примера ради, Центар за социјални рад Зрењанин је био водећи партнер у Србији за пројекат „Социјална иницијатива – пут у Европу за све” одобреном у оквиру Програма прекограничне сарадње Румунија–Србија. Општи циљеви овог једногодишњег пројекта буџета 37,5 хиљада евра били су унапређење права особа са инвалидитетом и успостављање базе за сектор социјалне економије као средства борбе против дискриминације и неједнакости на тржишту рада; специфичан циљ пројекта било је подизање свести о социјалној економији, социјалном предузетништву и социјалним предузећима у Србији и Румунији. Више информација о овом и осталим пројектима одобреним у оквиру компоненте „Прекогранична сарадња” налази се на веб-сајту базе података ISDACON: <http://www.evropa.gov.rs/CBC/PublicSite/Projects.aspx>. На овом веб-сајту се редовно објављују информације о обукама и актуелним конкурсима за достављање предлога пројеката.

пројекте који доприносе социјалном укључивању, а разлози за то су вишеструки: недостатак средстава у буџетима локалних самоуправа и потенцијалних партнера на пројекту за суфинансирање пројектних активности, неразвијена свест о могућности коришћења ових средстава за подршку социјалном укључивању, недовољно познавање процедура за припрему и спровођење пројеката, као и слабо развијени контакти са партнерским институцијама и организацијама у суседним земљама.

Неколико пројеката са циљем подршке социјалном укључивању одобрено је и у оквиру регионалне (вишекорисничке) ИПА. Примера ради, 2008. године одобрен је пројекат „Регионални програм за повратак избеглих лица на Западном Балкану”²². У наредном периоду подршке од 2011-2013. године²³, Европска комисија ће подржавати регионалне пројекте који су намењени социјалном укључивању осетљивих група, а посебно Рома, као и борби против дискриминације и јачању цивилног друштва.

У наредном периоду (након стицања статуса кандидата за чланство у ЕУ) подршка социјалном укључивању у највећем делу биће обухваћена компонентом „Развој људских ресурса”²⁴. Влада Републике Србије тренутно припрема Оперативни програм (план подршке) за ову компоненту²⁵ који садржи посебан одељак – „Социјално укључивање”. Средства у оквиру овог одељка биће опредељена за унапређење социјалне укључености и дугорочне интегрисаности осетљивих група на тржиште рада путем међусекторског приступа и иницијатива заснованих на партнерству на локалном нивоу. У том циљу предвиђене су две мере (оквири за појединачне пројекте): подршка социјалном укључивању путем разноврснијих услуга у заједници и подршка преласку корисника социјалне помоћи на тржиште рада путем активног укључивања. С обзиром на сложеност процедура за аплицирање на конкурсе за доделу гран-

²² Преглед пројеката у оквиру вишекорисничке ИПА (која обухвата све земље кандидате и потенцијалне кандидате за чланство) налази се на сајту Европске комисије – Генералног директората за проширење ЕУ: http://ec.europa.eu/enlargement/how-does-it-work/financial-assistance/ipa_multi_beneficiary_en.htm.

²³ Према тексту нацрта Вишегодишњег индикативног планског документа за Вишекорисничку ИПА који би требало да буде усвојен у првом кварталу 2011. године.

²⁴ Као што је раније објашњено, сврха ове помоћи је припрема за коришћење средстава Европског социјалног фонда. О значају овог питања говори и постојање посебног одељка у Упитнику Европске комисије у циљу припреме Мишљења о захтеву Србије за пријем у чланство Европске уније који се односи на припреме за коришћење ЕСФ.

²⁵ Предвиђено је усвајање Оперативног програма од стране Владе у новембру 2011. године, након чега ће бити достављен Европској комисији на одобравање. У најбољем случају, средства у оквиру ове компоненте (оквирно 25 милиона евра годишње) биће на располагању крајем 2012. године.

това (бесповратних средстава) које расписује Европска унија, потребно је уложити максималне напоре у обучавање потенцијалних предлагача пројеката (посебно на локалном нивоу) и обезбедити системско решење за обезбеђивање средстава за суфинансирање пројеката у буџетима централних и локалних власти. Такође, потребно је развијати свест међу потенцијалним корисницима средстава ЕУ помоћи о значају изградње партнерстава, како на локалном нивоу (са цивилним друштвом и приватним сектором), тако и са институцијама и организацијама у суседним земљама и државама чланицама Европске уније²⁶. Поред наведеног, за ефикасније и успешније коришћење ЕУ помоћи Србији биће потребни додатни напори у правцу изградње неопходних структура. Ради успешне припреме Републике Србије за коришћење средстава европских фондова намењених социјалном укључивању и смањењу сиромаштва (попут Европског социјалног фонда), у наредном периоду основни изазов биће формирање одговарајућих међуресорних структура за ефикасно и транспарентно пружање подршке за спровођење адекватних мера на националном и локалном нивоу²⁷.

Програми ЕУ су значајни за Републику Србију јер се на тај начин омогућава непосредно упознавање институција и грађана са системом вредности Европске уније, са њеним политикама у различитим областима, правним прописима и њиховом применом у пракси, успешним решењима и искуствима других европских земаља, као и начином и правилима функционисања ЕУ (Кроња, 2009: 9). Од укупно 26 актуелних програма ЕУ, Република Србија може учествовати у већини, под условом да потпише Меморандум о разумевању са Европском комисијом и обавезе се на уплату годишње чланарине.

²⁶ У земљама ЕУ постоји велики број мрежа институција и организација активних у процесу социјалног укључивања. Тако Европска мрежа органа власти за социјална питања (*European Network of Social Authorities*) чини мрежу европских градова и региона чија је сврха унапређење међународне сарадње у области социјалне политике. Више информација налази се на веб-сајту Мреже: <http://www.ensa-network.eu/>.

²⁷ У Нацрту Првог националног извештаја о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији препоручује се оснивање Фонда за социјално укључивање који би подржавао програме социјалног укључивања осетљивијих група и утицао на ефикасније и успешније коришћење расположивих средстава ЕУ намењених социјалном укључивању. Наведени предлог је у складу са препоруком из Европске платформе за борбу против сиромаштва и социјалне искључености која каже да је потребно „више пажње обратити на правилно таргетирање ресурса, не само за специфичне групе већ и за одређене области које су бивале ускраћене: у том контексту, потребно је интензивирати обједињене активности у борби против сиромаштва, те омогућити инвестиције из фондова у социјалну инфраструктуру када год је то потребно у циљу успешне имплементације мера социјалне политике које подупиरे ЕФФ”.

За процес социјалног укључивања од највећег значаја је свакако Програм за запошљавање и социјалну солидарност „Прогрес 2007-2013.” у којем Република Србија учествује од 2007. године. До сада су у оквиру овог програма одобрена четири пројекта чији су носиоци институције или организације из Србије (табела 4).

Табела 4. – Преглед пројеката домаћих корисника финансираних у оквиру програма „Прогрес”

Назив пројекта	Година	Корисник/корисници пројекта	Буџет пројекта
Активности подизања свести ради примене Закона о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом	2008.	Центар за унапређивање правних студија	176.000,00 ЕУР
Промоција дебате о социјалном укључивању у Србији	2008.	Министарство рада и социјалне политике	398.000,00 ЕУР
Инкорпорисање борбе против дискриминације у систем социјалне заштите у Србији	2009.	Министарство рада и социјалне политике	217.000,00 ЕУР
Нове вештине за особе са инвалидитетом	2009.	Национална служба за запошљавање	194.000,00 ЕУР

Извор: Министарство рада и социјалне политике Републике Србије

Од посебног значаја за подизање свести о концепту социјалног укључивања је пројекат „Промоција дебате о социјалном укључивању у Србији” у чијој реализацији су учествовали и Републички и Покрајински завод за социјалну заштиту. Иако су резултати досадашњег учешћа у програму „Прогрес” задовољавајући (у поређењу са резултатима учешћа земаља у окружењу), може се тврдити да би број одобрених пројеката био значајно већи уколико би подносиоци предлога пројеката из Србије могли да рачунају на буџетска средства за суфинансирање пројеката, с обзиром да ЕУ финансира највише до 80 одсто буџета пројеката.

Република Србија учествује и у другим програмима ЕУ од значаја за процес социјалног укључивања, као што су „Темпус”²⁸, „Култура”, а посредно и у програму „Млади у акцији”. Ипак, нису до краја искоришћене могућности приступања свим програмима ЕУ релевантним за повећање социјалне укључености којима Србија може да приступи као земља

²⁸ У оквиру овог програма 2006. године је одобрен пројекат „Развој образовања о праву детета” (*Child Rights Education Development*). Више информација на сајту Темпус канцеларије у Србији: <http://www.tempus.ac.rs/projects-tempus/view/717/49/>.

Година XII • Број 1–2/2011
потенцијални кандидат за чланство²⁹, попут програма „Дафне III” чији је општи циљ борба против насиља, или програма „Здравље”.

5. Закључци и препоруке

У уводу овог рада поменули смо променљив карактер критеријума (правних и финансијских) који важе за земље чланице ЕУ, али и за оне земље које би то желеле да постану. Најбољи пример за то је актуелна ревизија структурних фондова са циљем да се утврди колико се успешно њихова средства у државама чланицама користе за социјално укључивање лица ромске националности³⁰. Слично томе, Светска економска криза довела је до незамисливих погледа на потенцијале сектора социјалних услуга у Европи који се сада види као све важнији у смислу запошљавања и социјалног укључивања јер ствара све већи број радних места³¹. Да закључимо, динамично окружење у којем се одвија процес интеграције Србије у ЕУ налаже редовно праћење развоја политика ЕУ, блиску координацију процеса креирања и примене домаћих политика са процесом програмирања помоћи из фондова ЕУ, интензивнију подршку свим потенцијалним корисницима пројеката финансираних од стране ЕУ у погледу обуке кадрова, суфинансирања пројеката и подршке развоју партнерства. На основу тог закључка, можемо формулисати следеће опште и специфичне препоруке доносиоцима одлука на нивоу централних и локалних власти у Републици Србији ради успешнијег коришћења фондова ЕУ у процесу социјалног укључивања:

- Ревидирати стратешка документа на централном и локалном нивоу ради усклађивања са развојем релевантних политика ЕУ (примера ради, ускладити Стратегију развоја социјалне заштите са Европском платформом за борбу против сиромаштва и социјалне искључености)
- Усклађивати стручне стандарде у социјалној заштити са стандардима ЕУ (пример: узети у обзир „Добровољни европски оквир квалитета социјалних услуга” приликом израде минималних стандарда услуга социјалне заштите)

²⁹ Са стицањем статуса кандидата Република Србија ће моћи да приступи свим програмима ЕУ, као и да оствари пуноправно учешће у програмима ЕУ у којима већ учествује (али ограничено, због статуса земље потенцијалног кандидата за чланство).

³⁰ Ревизија је иницирана након избијања сукоба на релацији Француска-Румунија у септембру 2010. године због прилива ромских имиграната из друге у прву земљу.

³¹ *Council Conclusions on Social services as a tool for active inclusion, strengthening social cohesion and an area for job opportunities* (2009).

- Развијати апсорпциону моћ за коришћење средстава ЕУ фондова у циљу подршке социјалном укључивању путем програмирања већег броја грантова (бесповратних средстава) који допиру до корисника на локалном нивоу и обезбеђивањем буџетских средстава за суфинансирање пројеката (пример: обезбедити средства у оквиру буџета Министарства рада и социјалне политике за пројекте у оквиру програма „Прогрес”)
- Увести механизам координације процеса креирања јавних политика (посебно када се ради о усклађивању законодавства са правним тековинама ЕУ) и процеса програмирања помоћи ЕУ (кроз координацију инструмената Канцеларије за европске интеграције и Генералног секретаријата Владе и формирање одговарајућих међуресорних структура за ефикасно и транспарентно пружање подршке за спровођење адекватних мера на националном и локалном нивоу)
- Укључити органе власти и остале заинтересоване стране на локалном нивоу у процес креирања политика и програмирања помоћи из фондова ЕУ и развијати партнерства на локалном нивоу (између органа власти, цивилног друштва и приватног сектора)
- Покренути процедуру приступања Републике Србије програму Европске уније „Дафне III”, чији је општи циљ борба против насиља, и програму „Здравље”.
- Организовати редовне обуке за стручне раднике који се баве политикама социјалног укључивања на свим нивоима власти (у областима: управљање пројектним циклусом, релевантне европске политике, познавање страних језика)

Коришћена литература:

1. Charter of Fundamental Rights of the European Union, Official Journal C 83 of 30.03.2010.
2. Commission Decision C / 2009 / 4359 of 09/06/2009 on a Multi-annual Indicative Planning Document (MIPD) 2009-2011. for Serbia, Brussels.
3. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament: Instrument for Pre-accession Assistance (IPA) Multi-annual Indicative Financial Framework for 2010-2012, COM (2008) 705 final, Brussels.
4. Council of the European Union (2009): Council Conclusions on Social services as a tool for active inclusion, strengthening social cohesion and an area for job opportunities, Brussels.

5. Council Regulation (EC) No 1083/2006 of 11 July 2006 laying down general provisions on the European Regional Development Fund, the European Social Fund and the Cohesion Fund and repealing Regulation (EC) No 1260/1999.
6. Council of the European Union (2004): Joint report by the Commission and the Council on social inclusion, Brussels.
7. Европска комисија (2010): Извештај о напретку Србије за 2010. годину, Брисел; преузето са веб-сајта Канцеларије за европске интеграције: http://www.seio.gov.rs/upload/documents/Izvestaji/izestaj_o_napretku_srbije_2010_sa_%20aneksom.pdf.
8. European Commission (2010): Europe 2020: A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth, Brussels.
9. European Commission (2010): European Platform against Poverty and Social Exclusion: A European framework for social and territorial cohesion, COM (2010) 758, Brussels.
10. European Commission (2008): Commission Recommendation of 3 October 2008 on the active inclusion of people excluded from the labour market, Brussels.
11. European Commission (1994): European Social Policy – A Way Forward for the Union – A White Paper, Brussels.
12. Европска комисија, Генерални директорат за запошљавање, социјална питања и укључивање: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=753&langId=en> Посећено 15.02.2011.
13. Европски социјални фонд: http://ec.europa.eu/employment_social/esf/discover/spending_en.htm Посећено 18.02.2011.
14. Европски фонд за регионални развој: http://ec.europa.eu/regional_policy/funds/feder/index_en.htm Посећено 18.02.2011.
15. Европска мрежа органа власти за социјална питања: <http://www.ensa-network.eu/> Посећено 19.02.2011.
16. European Bank for Reconstruction and Development (2011): Regional Economic Prospects in EBRD Countries of Operations, London.
17. Канцеларија за европске интеграције (2010): ИПА речник појмова, Београд.
18. Кроња Ј. (2009): Програми Европске заједнице, Београд, Европски покрет у Србији и Фонд за отворено друштво.
19. Одлука Савета од 18. фебруара 2008. године о принципима, приоритетима и условима Европског партнерства са Републиком Србијом укључујући и Косово према Резолуцији 1244 Савета безбедности Уједињених нација од 10. јуна 1999. и о укидању Одлуке 2006/56/ЕЗ; преузето са веб-сајта Канцеларије за европске интеграције: http://kzpeu.seio.gov.rs/dokumenti/ep/ep_2008_sr.pdf.
20. Програм за запошљавање и социјалну солидарност ЕУ „Прогрес 2007-2013”: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=327> Посећено 18.2.2011.
21. Regulation (EC) No 1080/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on the European Regional Development Fund and repealing Regulation (EC) No 1783/1999.

22. Темпус канцеларија у Србији: <http://www.tempus.ac.rs/> Посећено 19. 02. 2011.
23. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, 13 December 2007, Official Journal C 306 of 17 December 2007.
24. Влада Републике Србије (2011): Одговори на Упитник Европске комисије у циљу припреме Мишљења о захтеву Србије за пријем у чланство Европске уније, Београд; преузето са веб-сајта Канцеларије за европске интеграције: http://www.seio.gov.rs/upload/documents/upitnik/odgovori_na-upitnik_ek.zip.
25. Влада Републике Србије (2011): Акциони план за програмирање и извештавање о средствима ЕУ и развојној помоћи Републици Србији, Београд.
26. Влада Републике Србије (2010): Акциони план за испуњавање препорука из Годишњег извештаја Европске комисије за 2010. годину, ради убрзања стицања статуса кандидата; преузето са веб-сајта Канцеларије за европске интеграције: http://www.seio.gov.rs/upload/documents/akcioniplan/akcioni_plan_za_brze_sticanje_statusa_kandidata.pdf.
27. Влада Републике Србије (2009): Измењени и допуњени Национални програм за интеграцију Републике Србије у Европску унију, Београд; преузето са веб-сајта Канцеларије за европске интеграције: http://www.seio.gov.rs/upload/documents/NPI/Revidirani_NPI_2009.pdf.
28. Закон о потврђивању Споразума о стабилизацији и придруживању између Европских заједница и њихових држава чланица, са једне стране, и Републике Србије, са друге стране (2008): Службени гласник РС, бр. 83/08.

ИЗ ПРАКСЕ ЗА ПРАКСУ

**Мр Марина Миланковић, дипл.педагог специјалиста
СОС Дечије село „Др М.Павловић”
Сремска Каменица**

ДОЖИВЉАЈНА ПЕДАГОГИЈА

Резиме

Неоспорно је доказано да се применом метода доживљајне педагогије у раду са децом која имају потешкоћа у развоју, било у облику отвореног типа у природној средини: логоровањем, пешачењем, пловидбом, летењем, јахањем...или у облику затвореног типа рада кроз: уметност, музику као и културна и техничка подручја, постижу изузетно значајни резултати. Доживљајна педагогија даје резултате у корекцији понашања деце, превладавању конфликта, побољшању школског успеха, потреби за бригом о групи, као и о појединцу, старању о самој средини у којој се налазе, лакшем учењу, тежњи ка експериментисању, вођењу радионица, жељи да посете позориште и различите културне институције и разна догађања. Све то доводи до потребе да се овакав облик рада континуирано примењује у школама, у виду додатних садржаја у наставним предметима „Свет око нас”, „Природа и друштво”, као и изван ње, у оквиру дечијег слободног времена. Било би добро да природа постане сарадница у усвајању нових знања, усвајању вештина и навика. На тај начин помогло би се деци да лакше усвоје нова знања, да продубе стара знања, да упознају једни друге, на опуштенији начин, али и да у учитељима виде сараднике, активне учеснике у усвајању новог градива. Тако би, сви заједно, постали део једне групе која је „на заједничком задатку дружења и учења са природом”. Да би се у потпуности разумело зашто деца воле овакав облик рада, неопходно је учествовати у некој од пустоловина које нуди доживљајна педагогија, односно које нуди природа.

Кључне речи: Методе доживљајне педагогије, нове могућности околине, нови приступ у комуникацији, кооперацији, решавању конфликта, позитивна оцена својих особина, преузимање од-

говорности за себе и за друге, нова практична искуства, откривање и препознавање својих могућности, развој самоиницијативе, чување природе, усвајање нових знања у природи.

*
*   *   *

1. УВОД

Млади су данас растрзани у борби за очување породичне хармоније, нових планова и програма које намеће друштво и школски систем до безнадежне потраге за „својим местом у друштву”. Тражећи нешто боље, млади, а сада већ и деца млађег узраста, погодна су мета за манипулацију, изравнавање рачуна у породицама, погодан материјал за укључивање у разноврсне скупине које имају асоцијално понашање... Све чешће можемо да прочитамо или чујемо да су млади жртве насиља, наркомани, да скитају без циља, беже из школе, покушавају да пронађу сами себе, негде на маргинама живота. Покушаји да се спречи тако тешка ситуација чине се читавим низом активности, првенствено у школама, па се може чути да постоје „Школе без насиља”, „Школе отворених врата”, саветовалишта, радионице и читав низ других активности који треба да помогну деци различитог узраста.

У Републици Словенији постоји и успешно функционише „Друштво за доживљајну педагогију” које окупља младе различитих узраста, али првенствено децу узраста од 12. до 18. година, адолесценте који имају проблема са понашањем, оне који су искусили неки нови живот изван породица. Овакав начин рада користи искуства доживљајне педагогије која покушава да сакупи младе који имају потешкоћа са: агресивношћу и бежањем од куће, којима недостаје оптимизам, мотивација за школу и учење, младе који су фрустрирани и који имају тенденцију према криминалним радњама као и различите страхове...

Доживљајна педагогија покушава, различитим активностима у природи, да помогне младима да превазиђу постојеће потешкоће. Филозофија Курта Хана нашла је место и у данашњим условима. Према Ј.Цигеншпеку, доживљајна педагогија је учење срцем, руком и разумом. Срце описује живот и љубав, рука пословање и рад, док разумевање подразумева учење и вођење. Овај рад треба, бар мало, да подстакне све нас на размишљање како да помогнемо свима онима којима је помоћ потребна, или како да предупредимо евентуално кулминирање незадовољства.

2. ТЕОРИЈСКЕ ОСНОВЕ ДОЖИВЉАЈНЕ ПЕДАГОГИЈЕ

2.1. Оснивачи доживљајне педагогије

Доживљајна педагогија, као посебан приступ васпитању и образовању, наглашава потребу активности у процесу васпитања и учења о свету. То се постиже комбинацијом радних, емотивних и интелектуалних активности, заједничким ангажовањем срца, главе и руку. Учење које пропагира доживљајна педагогија је искуствено учење, „методом властите коже”. Непосредно искуство и каснија рефлексивност омогућују да садржаји учења буду јаснији, разумљивији, забавнији и дугорочно кориснији.

Као утемељивач доживљајне педагогије спомиње се **Курт Хан** (05.06.1896 – 14.12.1974), чија се филозофија заснива на поштовању адолесцената, за које верује да поседују поштење, пристојност, морал, али који се, по њему, током одрастања и старења искваре под утицајем друштва. Хан је веровао да образовање може спречити такву исквареност ако се ученицима да могућност за самостално руковођење и да виде резултате својих поступака. Главна апострофирана мисао у Хановим ставовима је „доживљај изван затвореног простора”. Основне Ханове вредности у васпитању су: брига и саосећање за друге, воља да се преузме одговорност, брига и истрајност у стремљењу према истини. На било који облик казне гледа се као на крајњу нужду.

Образовањем изван затвореног простора бави се и Отвард Боунд (ОБ), међународна непрофитна организација, независна, организација за образовање изван затвореног простора. Начела рада ОБ усмерена су на подстицање личног развоја и социјалног прилагођавања полазника, користећи се при томе подухватима изван затвореног простора. Прва таква школа отворена је 1941. године у Абердову. Оснивачи ове школе били су Курт Хан, Лоренс Холт и Џим Хоган.

Главни задатак напуштања сигурне луке био је обучавање младих вештинама за преживљавање у тешким условима на мору, кроз учење о поверењу и истрајности. Напуштање сигурне луке данас садржи широк дијапазон програма: од урбаних, градских програма који истражују могућност помоћи младима до помоћи младим породицама које имају проблеме и које покушавају да побољшају породичне односе. Напуштање сигурне луке базира се на осећањима самопоштовања заједно са бригом о другима. Ради се о једној или више активности као што су: планинарење, вожња кануом, сплаварење, клизање, пењање, пењање по стенама, једрење, вожња чамцем по мору, скијање... Активности се спроводе тако што се група учесника у логору сигурне луке, након почетног подизања поверења појединачних полазника и групе којој

припадају, суочава са изазовима, под вођством предавача – водича. Уз вештину сналажења у природи расте и сам дух групе, и она самостално доноси одлуке. Овакав начин рада је прилагођен младима, узраста од 12 година и више, како би стекли самопоуздање и вештине руковођења. али га често користе и одрасли. Овакви и слични облици рада користе се и код младих из ризичних група.

Утемељивач модерне доживљајне педагогије је **Јорг Цигеншпек** који је своје изучавање доживљајне педагогије усмерио на школско педагошко поље. Према Цигеншпеку, кад год млади начине неки покрет (младалачки покрет) у трагању за искуством из прве руке, то је увек због неког несвакидашњег разлога. Доживљајна педагогија је уједно одговор на жеље за неким новим одласцима. Она се подразумева као алтернатива, нови избор, као поштовање већ утврђених традиционалних организација, која има корене у „реформисаној педагогији”, која је током Другог светског рата заборављена. Према Цигеншпеку, доживљајна педагогија је тренутно ограничена само на активности изван затвореног простора, али је неопходно да буде проширена и на активности у затвореном простору, односно да буде и педагогија у затвореном простору.

Џејмс Нил сматра да се доживљајна педагогија заснива на доживљајном учењу. Према њему, циљеви образовања могу се досегнути на најбољи начин тако што ће се дозволити да природна искуства у процесу учења самих ученика утичу на ток учења. Учитељи у доживљајној педагогији покушавају да припреме одређени скуп доживљаја који су усмерени ка одређеним образовним циљевима које желе постићи у свом раду.

Као претече и утемељиваче доживљајне педагогије треба споменути и:

- Русоа (Jean-Jacques Rousseau, 1712-1778);
- Песталоција (Johann Henrich Pestalozzi, 1746-1827);
- Фребела (Fridrich Wilhelm August Frobel, 1782-1852);
- Дјуија (John Dewey, 1859-1952);
- Адлера (Alfred Adler, 1870—1937);
- Монтесори (Maria Montessori, 1870-1952);
- Макаренка (Anton Semjonovič Makarenko, 1888-1939);
- Нила (Alexander Sutherland Neill, 1883-1973);
- Франкла (Viktor Emil Frankl, 1905-1997/).

Узимајући у обзир прве почетке јављања идеје доживљајне педагогије или нове идеје у васпитању, може се споменути непобитни значај **Русоових** ставова. Он је сматрао да људе треба вратити природи-слободи и једнакости, веровао је у могућност обнављања ишчезле сло-

боде. За њега је васпитање темељ друштва. Русо у свом чувеном делу „Емил или о васпитању” развија утопијски програм образовања далеко од неморалног утицаја друштва, а у складу са природом.

Песталоци сматра да деци не треба пружати готова знања, него прилику да сама стекну знања, кроз личне активности. Песталоци је своју идеју о образовању изложио у књизи „Како Гертруда учи своју дјецу”. Сматра да дете треба да учи, крећући се од „лакшег ка тежем” те да деци треба пружити прилику да сама стекну знања кроз личну активност. Песталоци је оснивач школе у Ивердону, а важан део рада у његовој школи су шетње по природи, које су трајале по неколико недеља.

Ц. Дуји сматра да се васпитни резултат крије у количини и облику игре и рада изван школе... задатак школе је да обезбеди средину у којој ће се игра и рад упражњавати... није довољно само увести игре, ручни рад и вежбе, све зависи и од начина на који се они употребљавају. Према Дјуију природа је човеково огњиште, човекови циљеви зависе од природних услова.

Марија Монтесори заступа теорију да недостатак одговарајућег старања о заосталој и психички узнемиреној деци узрокује њихово касније преступништво. Отворила је „Дечију кућу” (1907) у Риму. У рад је увела бројне активности које су заокупљале децу. Деца која бораве у окружењу које подржава њихов природни развој имају могућност да сама себе образују. Марија Монтесори се бавила и адолесцентима. Сматрала је да млади морају имати довољно слободе да раде по сопственој иницијативи. Такође, сматрала је да су потребна и одређена правила којих ће се млади придржавати, како би се код њих развијала моћ самоприлагођавања окружењу у којем се налазе.

Антон Семјонович Макаренко је свој систем васпитања заснивао на комунистичкој педагогији. Макаренко је оснивао комуне, у којима су млади производили и продавали своје производе и стварали добит којом су се издржавали. Најважније педагошке идеје Макаренка огледају се у социјалистичком хуманизму, који се састоји у поштовању дечије личности, љубави према деци, одговорности за децу, поверењу у дете...

Према Макаренку, васпитање деце у колективу је услов за развијање личности. Посебну пажњу је поклањао разговору са децом, уважавању дечије личности, васпитању кроз користан рад, естетском васпитању, деца су га волела и сматрала оцем, пријатељем, васпитачем...

Александар С. Нил је подучавао децу без употребе принуде, подстичући дечију радозналост, како би се пробудило интересовање детета за свет који га окружује. Нил верује у „дететову доброту”. Циљ његовог образовања је радост током рада, као и проналажење среће...

62 Он сматра да бити срећан значи бити заинтересован за живот, реаговати

на живот читавом личношћу. Према њему, образовање треба да буде и интелектуално и емоционално. У делу „Слободна деца Самерхила” васпитава у правцу љубави, одобравања, слободе. Деца која су васпитана у том правцу и таквим методама, развиће у себи квалитете као што су: разум, љубав, интегритет и храброст. Према Нилу, не постоје проблематична деца, већ само „проблематични родитељи” и „проблематично човечанство.”

2.2. Појам и теорија доживљајне педагогије

Постоји читав низ схватања о томе шта је доживљајна педагогија, која су то све подручја којима се бави, да је то образовање изван затвореног простора, да природна искуства у процесу учења, самих ученика утичу на ток учења, да је то укључивање ученика у сам ток учења. Према Ј.Цигеншпеку, доживљајна педагогија посматра се и као алтернатива, нови избор, и као поштовање већ утврђених традиционалних организација. Доживљајна педагогија истражује нове путеве изван оквира постојећих организација, тежи ка новом приступу унутар њих самих. Назив доживљајна педагогија подсећа на спортове у природи, у води, на земљи и у ваздуху... тренутно је то педагогија која је заступљена ван затвореног простора, али постоји потреба да се она прошири и на педагогију у затвореном простору. На тај начин се, према Цигеншпеку, проширује могућност за доживљено учење и кроз уметност, музику, као и културна и техничка подручја.

Тренутно, активности доживљајне педагогије проводе се у природном окружењу, па је тиме стављен нагласак на еколошки начин размишљања. Доживљајна педагогија је учење и проширивање социјалних вештина (оспособљавање за живот у друштву).

Према **М. Крајнчану**, доживљајна педагогија је представљена као критичка педагогија, она охрабрује еколошке капацитете и дружење, има више саосећања са човеком и не гледа на социјану припадност, боју коже, верску припадност, величину породице, нити сполну припадност. Према М. Крајнчану, доживљајну педагогија чине специфични програми (спортски, уметничко-културни, али и технички конципирани). Доживљајна педагогија осврће се првенствено на оне којима је намењена (школаарци, предшколци, социјално угрожене скупине, деликвенти, маргиналне скупине) и на временске оквири (краткорочни или дугорочни програми).

Један од основних принципа у раду у доживљајној педагогији је принцип целовитости активног деловања. Основно начело овог учења „Нико не сме бити изгубљен”, је уједно и главна водилја у раду са младима. Према М. Крајнчану, „Доживљајна педагогија је у раду усмерена

метода, којом се жели обликовати васпитни процес кроз огледне научне процесе, у којима изазивамо физички, психички и социјално младе људе, да би расли и постајали одговорни за свој живот.” (Крајнчан, 2007:13). Данас се углавном примењује схватање да је доживљајна педагогија „алтернативни приступ васпитању и образовању, наглашава активност у процесу васпитања и учења о свету и то радне, емотивне и интелектуалне активности, заједничким ангажовањем срца, главе и руке непосредно искуство блиског додира са природом, здравог начина живота, учење разумевања, прихватање различитости, подстицање на конструктивне активности, учење или вежбање практичних вештина, јачање одговорности за властито понашање у заједници у којој живе, снажни су фактор заштите – смањују ризик за аутодеструктивно или социјано неприхватљива понашања... Доживљајна педагогија од свих својих учесника тражи потпуну укљученост и у припреми и у спровођењу пројекта” (<http://www.prijatelj.hr>).

3. НАЧЕЛА, ЦИЉЕВИ, ЦИЉНЕ ГРУПЕ И МЕТОДЕ ДОЖИВЉАЈНЕ ПЕДАГОГИЈЕ

3.1. Начела доживљајне педагогије

Према **М. Крајнчану**, начела доживљајне педагогије су:

1) Целовитост на индивидуалном подручју – група се труди да заједнички живи, усклађујући телесност, душу и дух приликом свакодневних активности. У доживљајној педагогији су осећајни, уметнички, социјални и когнитивни научни елементи као и спретност међусобно једнако вредни.

2) Једнакост у раду – сазнање из „прве руке”, а не из „друге руке” као што је то обичај. Телесна снага се искориштава за свакодневна животна правила. Код младих задовољава потребу за истраживањем, експериментисањем, бављењем спортом.

3) Једнакост у групи – доживљајна педагогија је према начину рада непосредно везана за групни облик рада, заједнички живот, дружење, рад.

4) Нови међусобни односи – спремност за заједнички живот, поштовање учесника-сарадника, усмереност ка партнерским односима, идентификација са одраслима, блискост са учесницима пројекта, међусобно уважавање и поштовање;

5) Уважавање потреба младих – задовољавање потреба које прате нагли адолесцентни развој, преузимање заданог им статуса и улоге међу вршњацима, прихватање самог себе и свог идентитета, изградња социјалног начина виђења, те сагледавање вредносног система.

3.2. Педагошки циљеви у доживљајној педагогији

Да би ефекти примене метода доживљајне педагогије, као и принципа дошли у потпуности до изражаја неопходно је младима обезбедити и адекватне услове за реализацију педагошких циљева. Пре свега, учесницима пројеката доживљајне педагогије треба омогућити следеће услове:

- издвајање из свакодневног миљеа;
- живот у скупини;
- упознавање нове могућности околине;
- нови приступ у комуникацији, кооперацији, решавању конфликта;
- позитивна оцена својих особина;
- развој позитивних особина: градња нових и подстицање старих навика;
- преузимање одговорности за себе и за друге;
- нова практична искуства;
- откривање и препознавање својих могућности;
- развој самоиницијативе, креативности, спонтаности и инпровизације.

3.3. Циљна група

Доживљајна педагогија се првенствено бави младима на узрасту од 12 до 18 година иако у последње време постоји и њена примена на млађим узрастима -предшколским и основношколским (Словенија), или пак на знатно старијим узрастима: средњим зрелим годинама или људима који су у пензији (Хрватска). Према томе, границе узраста којим се бави доживљајна педагогија су знатно померене. Посебан значај придаје се примени доживљајне педагогије код младих који имају потешкоће у понашању, код младих који имају потребе да преузму нове, пожељне, улоге у понашању. Према томе пројекти доживљајне педагогије су, углавном, намењени младима из домова, школа, маргиналних скупина, поправних домова, као и другим категоријама.

Овај облик рада намењен је свима онима који имају потешкоће са:

- агресивношћу;
- бежањем од куће;
- помањкањем оптимизма;
- помањкањем мотивације за школу и учење;
- фрустрираношћу;
- тенденцијом према криминалним радњама;
- страховима.

Према М. Крајнчану (2007:123), „Циљна популација доживљајних пројеката су деца и млади, који имају потешкоће у укључивању у околину, потешкоће у емотивном и осећајном подручју, или су потискива-

ни на руб вршњачке популације. Циљна скупина су деца и млади који, због тешких социјалних проблема, траже нову оријентацију и животне циљеве. У активностима које су прилагођене мањим вршњачким скупинама, где имају могућности да рефлектују своје улоге и односе, они на тај начин преузимају нове улоге”.

Пројекти који се примењују у оквиру доживљајне педагогије посебно имају успеха у примени код младих са:

- деликвентном проблематиком;
- расистичком оријентацијом;
- бежањем из породице или установе;
- наглашеном егоистичком оријентацијом;
- разним здравственим проблемима;
- поремећајима у развоју;
- анксиозношћу;
- агресивношћу;
- одсуством идентитета;
- Млади са екстремним захтевима.

Према већини аутора, идеални број учесника у пројектима доживљајне педагогије је 7-10. Таквом скупином може педагог добро да кординира. Примена доживљајне педагогије у вртићима са групом деце, која броји и до 20 деце, или у нижим разредима основне школе, захтева посебну припрему и ангажовање студената волонтера у раду.

3.4. Методе доживљајне педагогије

Начини извођења пројеката доживљајне педагогије су:

- боравак у природи;
- логоровање;
- пешачење;
- пловидба;
- веслање у кануима;
- летење балонима;
- јахање;
- скијање;
- једрење;
- сплаварење;
- циркуске скупине;
- „пирати”;
- честе акције;
- разна путовања.

4. ПРИМЕНА ДОЖИВЉАЈНЕ ПЕДАГОГИЈЕ У УСТАНОВАМА СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ

Доживљајна педагогија примењује се као метода рада у установама социјалне заштите поготово када је реч о безболном укључивању младих у социјалну средину која их окружује. Овакав облик рада примењен је и у СОС Дечијем селу „Др Милорад Павловић”, на следеће групе деце: деца – васпитна група један (кућа 1), која су заједно са младима из дома у Вержеју учествовала у пројекту доживљајне педагогије „Љубљаница река са седам имена” 2006. године и деца која су учествовала, 1999. године, у пројекту „Јолачка”- Сибир и .

Млади из васпитних група учесника пројеката постигли су следеће ефекте:

- 1) Јединство васпитне групе: млади у пројекту доживљајне педагогије почињу да функционишу по принципу уважавања, постоји брига о сваком учеснику у пројекту, уважавање туђих потреба и жеља;
- 2) Сарадња у решавању проблема: учесници у пројектима доживљајне педагогије уважавају једни друге, помажу једни другима у решавању проблема;
- 3) Мотивација за учење: млади свакодневно добијају потврду својих могућности и успеха;
- 4) Мотивација за бављење спортом: овакви пројекти изазивају код учесника потребу да се и после пројекта физички и радно ангажују, задовољавајући при том потребу за успехом, дружењем и колективним наступом;
- 5) Потреба за заједничким коришћењем слободног времена: млади који учествују у пројектима доживљајне педагогије имају потребу да се и даље сусрећу, друже, размењују искуства;
- 6) Жеља за наставком пројекта: начин рада у оквиру пројеката доживљајне педагогије код младих изазива потребу за наставком оваквог начина рада;
- 7) Преузимање одговорности за себе и за друге: брига за себе и своју безбедност, али и брига за учеснике у пројекту, помоћ другима;
- 8) Упознавање својих могућности: учесници у пројекту доживљајне педагогије понекад (на почетку пројекта) пожелеле чак и да одустану од учешћа. Али задовољство због личног, као и групног успеха изузетно је снажно. Све оно чега се учесници боје приликом укључивања у пројекат, елиминише се заједничким снагама.

5. ЗАКЉУЧАК

„Темељ сваке државе је васпитање младих”

Диогенес

У свакодневној пракси, све су чешћи сусрети са децом која покушавају да, на различите начине, задовоље своју радозналост. Често су то неприхватљиви начини, као што су: крађа, скитња, злостављање вршњака, па чак и родитеља. У томе чине се покушаји, применом различитих васпитних метода, да се спречи, такво понашање и кулминација насиља у школама, у породици и на улици. Одговорност за ове или сличне проблеме покушавају се пронаћи, најчешће, пребацивањем на неког другог. Покушај ангажовања деце, као на пример, у случају становника СОС Дечијег села „Др М.Павловић” у Сремској Каменици, нижег основношколског узраста који похађају Основну школу „Јован Јовановић Змај” у Сремској Каменици, различитим, новим, активностима, представља настојање да се спречи монотонија у учењу, досада у раду, која доводи до доколичарења, бесциљног лутања од садржаја до садржаја. Чине се покушаји да се пронађе нешто ново што ће деци помоћи да изађу из монотоније и пронађу сами себе.

Већ дуже времена, у СОС Дечијем селу „Др М.Павловић” у Сремској Каменици, применом метода доживљајне педагогије, међу које спадају излети, радионице, експерименти у природи, журке, еко-акције и слично, помаже се групи деце која су напуштена, одбачена, злостављана и потиснута на маргине догађања, да нађу смисао живота. Постигнути су завидни резултати, који обавезују на настављање таквог рада.

Литература:

1. Андевски М. и Кундачин М., (2004): „Еколошко образовање”, Учитељски факултет, Ужице;
2. Бронфенбрер, Ј.,(1997): *Екологија људског развоја*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд
3. Ђармати, Ш., (2003): *Екологија*, Београд, Портал
4. Група аутора, (2005): *Други словенски конгрес доживљајске педагогике*, Друштво за доживљајску педагогико Словеније, Зрече
5. Гудјонс, Х., (1994): *Педагогија-темељна знања*, Загреб, „Едука”
6. Делекат, Ф.(1927): *Песталоција*, Београд, Књижара Рајковић
7. Дјуји, Ц., (1934): *Педагогика и демократија*, Издавачко предузеће „Геца Кон”, Београд;
8. Друштво за доживљајну педагогико Словеније, (2001-2006): *Билтен*, шт. 10.12., 13., 14., и 15., Љубљана

9. Ковачевић, М. (2008): *Школа у природи, школа будућности*, Задужбина Андрејевић, Београд
10. Крајнчан, М., (2006): *На прагу новега дома*, Педагошки факултет, Љубљана
11. Крајнчан, М., (2007): *Основе доживљајске педагогике*, Педагошки факултет, Љубљана;
12. Макаренко, А.С., (1956): *Књига за родитеље*, Тузла, „Графичар”
13. Монтесори, М., (2007): *Од детињства до адолесценције*, ДН Центар, Београд
14. Нил, А., (1989): *Слободна деца Самерхила*, БИГЗ, Београд
15. Русо, Ж-Ж., (1950): *Емил или о васпитању*, Знање, Београд;

**Жељка Бургунд, дипл.социјални радник, Председница
Удружења стручњака за подршку деци и породици
„ФИЦЕ СРБИЈА”
Београд**

**ПОРОДИЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА
КАО ИНОВАТИВНИ МОДЕЛ ПОДРШКЕ
ПОРОДИЦИ У КРИЗИ
- Нови изазов за водитеље случаја, а за породицу,
прилика више -**

Резиме

„ФИЦЕ СРБИЈА”, Удружење стручњака за подршку деци и породици, представила је модел Породична конференција стручној јавности у Србији 2007. године и од тада се залаже за имплементацију овог модела као праксе системске подршке породици у кризи. „ФИЦЕ СРБИЈА” је у сарадњи са „*EICHEN KRACHT CENTRALE*” из Холандије, која се бави организацијом породичних конференција у тој земљи започела процес прилагођавања модела у Србији. Преведени су неопходни едукативни материјали, обучене су групе професионалаца из центара за социјални рад и грађана који имају улогу организатора ових конференција (Независни координатори), креирани су приручници за обуку, промотивни материјали за стручну јавност и породице. Сврха примене модела Породична конференција, као једне у низу услуга за подршку породици је **добробит породица** (свих њених чланова). Породична конференција је модел који је оријентисан на породичне снаге, активирање мреже породичне подршке и уверење да су одговори на породична питања у самој породици. Овај модел пружа могућност да породица која је у кризи, или има проблем, пре уласка у систем социјалне заштите самостално разреши тешкоће са којима се суочава.

Подржавајући (процена, иницирање) организацију породичних конференција за грађане Србије, **враћамо им самопоштовање, моћ и право одлучивања (гарантована људска права)** да у једном јасно вођеном процесу учествују у одлукама везаним за сопствени живот. Тај процес подразумева: стручни поступак и услугу за породицу, који има за циљ доношење Плана за решавање постојећег проблема у породици; самостално, али уз активну подршку локалне заједнице (независни координатор и организација имплементатор модела) и водитеља случаја (понуђач и реализатор услуга социјалне заштите, одговоран за поштовање Закона о породици и вршилац провере заштите људских и дечијих права), односно проактивно учешће у креирању одлука везаних за сопствени живот.

У актуелном тренутку реформе система социјалне заштите и деинституционализације социјалног сектора, потребна је одговарајућа подршка **водитељима случаја** у превазилажењу ефеката постојеће **парадигме моћи** у раду са породицом у локалној заједници. "ФИЦЕ СРБИЈА" се залаже за примену модела Породична конференција јер је уверена да **ПОРОДИЦА НАЈБОЉЕ ЗНА**.

Кључне речи: породица, деца, окупљање (конференција), план, водитељ случаја.

*
*   *
*

1. Увод

Стручна јавност у области социјалне заштите у Србији, први пут је упознала модел Конференција породичне групе, или Породична конференција, како се назив у међувремену одомаћио, октобра 2007. године у Градском центру за социјални рад у Београду. Тада је овај модел презентован аудиторијуму од преко седамдесет стручњака, представника центара за социјални рад, представника Министарства, Завода за социјалну заштиту, Универзитета итд. Као део пројекта „Подршка реформи хранитељства у Србији” (2007-2009), чији је носилац била „ФИЦЕ СРБИЈА” представљање модела Породична конференција имало је за циљ да покрене процесе имплементације иновативне праксе у раду са породицом и да стицањем знања и вештина у коришћењу ове методологије обезбеди могућност за квалитетно планирање будућности детета на уласку или на изласку из система социјалне заштите.

Стручњаци су у овом моделу већ тада препознали квалитете као што су: клијент у фокусу, могућност за превенцију институционализације, ак-

тивна партиципација, економичност. Породична конференција је препозната као модел који је оријентисан на клијента и његове породичне снаге, активирање мреже породичне подршке и уверење да су одговори на породична питања у самој породици. Од стране стручњака препознато је да овај модел пружа могућност да породица која је у кризи, или има проблем, пре уласка у систем социјалне заштите самостално разреши тешкоће са којима се суочава, и на тај начин избегне одређене негативне ефекте које систем социјалне заштите може да изазове у процесу рада на случају. Неки од њих су: осећај стигматизације, пасивизација и „препуштање” клијента, институционализација чланова породице итд.

„ФИЦЕ СРБИЈА” је након позитивног одговора српске стручне јавности о могућностима за коришћење овог модела, током 2008. године започела процес имплементације. У сарадњи са „EICHEN KRACHT CENTRALE” из Холандије, организацијом која се бави реализацијом породичних конференција у тој земљи и која је носилац лиценце за преношење (трансфер) знања у друге европске земље, и уз свесрдну помоћ њеног директора и тренера овог модела господина Роб ван Пахеа, преведени су, а потом и прилагођени едукативни материјали (водичи за праксу), обучене су прве групе професионалаца из центара за социјални рад и грађана, представника локалне заједнице, који су припремљени за улогу организатора породичних конференција (Независни координатори).

Током 2009. године потписани су протоколи о сарадњи између центара за социјални рад и „ФИЦЕ СРБИЈА” у отпочињању сарадње и поднет је први пројектни предлог Балканском фонду за локалне иницијативе. Пројекат под називом „Породица на окупу” је одобрен почетком 2010. после чега је уследила припрема и отпочела фаза имплементације са планом за реализацију првих 25 породичних конференција у Београду.

2. Шта је Породична конференција (*Family Group Conference*)?

Породична конференција је формални састанак, који у случајевима породичне и социјалне заштите деце, окупља породицу, која са стручним радником (водителџем случаја) треба да размотри шта треба предузети да заштита детета или младе особе (или другог члана породичне групе), буде безбедна и одговарајућа по врсти и квалитету. У случају кривично-правног третмана малолетне особе, у присуству малолетника, његове породичне групе и жртве, треба да допринесе да млади починалац кривичног дела прихвати одговорност и буде охрабрен да преузме одговорност

Породична конференција је средство (метод) за уравнотежавање дететове потребе и права на безбедност, што укључује и потребу и право детета да буде у породици. Концепт породичне конференције може се схватити и као партнерски однос породице и стручњака у проналажењу начина збрињавања детета (или другог члана породичне групе) које доприноси његовој добробити и који је истовремено безбедан.

3. Шта је циљ модела Породична конференција?

Основни циљ организовања породичне конференције је очување породице као целине кроз враћање одговорности породици у доношењу одлука важних за будућност њених чланова.

Како би се овај циљ постигао, породична конференција на специфичан начин компоује улоге представника система социјалне заштите, представника локалне заједнице и самих чланова породичне мреже у доношењу безбедног плана у односу на актуелни породични проблем.

4. Која је сврха примене модела Породична конференција?

Примена овог модела у савременој пракси вођења случаја у суштинском погледу треба да обезбеди **добробит за породицу** (све њене чланове).

Омогућавањем породици да се организује „њена” породична конференција, даје јој се прилика да **поврати пољуљано самопоуздање и да стекне моћ и право одлучивања у једном јасно вођеном процесу, који има за циљ доношење Плана за решавање проблема са којима се породица суочава.**

Породична конференција је модел који је оријентисан на породичне снаге, активирање мреже породичне подршке и уверење да су одговори на породична питања у самој породици. Овај модел пружа могућност да породица која је у кризи, или има проблем, пре уласка у систем социјалне заштите, самостално разреши тешкоће са којима се суочава.

5. Ко су корисници модела Породична конференција?

У фокусу породичне конференције је дете (деца) односно, његова/ њихова, заштита и безбедност, без обзира на природу проблема. Породична конференција се најчешће организује у циљу превенирања институционализације деце, мада се показала ефикасним моделом и у заштити других циљних група – нпр. организације живота одраслих, болесних и старих особа.

Модел Породична конференција под породицом подразумева чланове уже и шире породичне групе, фамилију, пријатеље, комшије и све остале „значајне друге” особе за ту породицу. Они су добродошли учесници породичних конференција. Њихова улога је пружање подршке породици и прихватање одређених задатака у оквиру плана за које сматрају да ће дати допринос у разрешавању породичне кризе.

Нека истраживања показала су добробит и секундарну добит за друге учеснике породичних конференција.

6. Изузетност модела Породична конференција у односу на досадашње праксе подршке породици у кризи

Посебност овог модела је што се у његовој организацији појављује едуковани волонтер као организатор породичног скупа. Он (независни координатор) представља спону између породице, њене мреже и представника система социјалне заштите (водитеља случаја). Улога независног координатора је да за учешће на конференцији мотивише што је могуће више чланова социјалне мреже породице, односно особа заинтересованих за сигурност детета, да организује време и место одржавања саме „конференције” и да неутрално и непристрасно води сам ток конференције ка циљу – доношењу плана. Независни координатор није професионалац из области социјалне заштите, не нуди решења, не даје предлоге, нити на било који други начин утиче на ток породичног састанка. Током организовања конференције, перманентно храбри чланове да се укључе и дају свој допринос у решавању породичног проблема. Независни координатори су део система независне организације која се бави промоцијом и реализацијом породичне конференције (за сада, то је организација „ФИЦЕ СРБИЈА”). Као концепт који има за циљ развијање механизма подршке и активног учешћа чланова породичне групе у решавању породичних конфликта, породична конференција има упориште у традиционалном начину решавања проблема у породици од давнина, тј. породичном окупљању, што га чини препознатљивим и у нашој средини.

7. Историјат настанка модела Породична конференција

Развој савременог концепта породичне конференције инспирисан је променама „*Закона о деци, омладини и породици*” на Новом Зеланду, 1989., којим је грађанима Новог Зеланда поверен мандат да пре уласку у систем социјалне заштите покушају да реше проблем организовањем породичног састанка. Идеја породичног окупљања заснована је на тради-

ционалном начину решавања проблема породичних проблема код Маора (староседелаца Новог Зеланда). У њиховој култури се од памтивека под-разумевало да су породице одговорне за своје проблеме, да је проширена породица дужна да понуди своју помоћ и подршку у решавању проблема, а да је мешање инстанци споља сматрано непотребним.

Тако је крајем 80-их година 20. века трансформисан вековима стар модел управљања конфликтима у модел Породична конференција. Метод је изазвао револуцију у заштити деце и омладине Новог Зеланда, а позитивни резултати привукли су пажњу целог света, па и Холандије, где су први кораци ка увођењу овог модела начињени 1998. Актуелно, овај модел се поред Новог Зеланда, земље у којој је насто, примењује и у Канади, Великој Британији, Холандији, Шведској, Норвешкој, Данској, Исланду, Финској, Русији, Мађарској, Ирској, Немачкој, Украјини, Пољској и САД.

8. Одлике модела Породична конференција

Породична конференција није терапијски модел, већ **метод доношења одлука** којима се може помоћи детету и породици. Она **пружа контекст породици** за доношење одлука. Главне карактеристике овог модела су:

- Породица је **главни извор решења**.
- **Професионалци су подршка** и зато овај прелаз (преокрет снага моћи) није лак.
- **Одговорност се враћа са професионалног на породични систем**.
- Породична конференција је модел доношења одлука и планирања случаја.

То је у складу са преласком на систем рада водитеља случаја у Србији. Породичном конференцијом се, пре свега, позива шира породица да **консенсуом направи план за решење породичног проблема**. Породична конференција омогућава задовољавање две групе легитимних интереса: **интереса државе да заштити дете (поштовање Конвенције о правима детета)** и права и интереса родитеља, односно шире породице да се старају о детету. **И у Конвенцији је истакнуто да дете има право на породични живот**. Те две групе интереса морају се помирити, а модел породичне конференције то јако добро чини. На тај начин ублажава се дисбаланс моћи (узимање детета и издвајање из породице је потез моћи који изазива неравнотежу). **Помирење интереса је у прихватању сигурног плана за дете од стране социјалних служби и породице.** План

прави породица, али он се прихвата од стране водитеља случаја само ако је безбедан.

9. Вредности које промовише модел Породична конференција

Основне вредности на којима почива овај модел су:

- дете има право на живот у породици;
- држава штити и негује породичне вредности (породични живот);
- дете има право да одржава своје сродничке и културне везе;
- деца и родитељи су део ширег породичног система;
- држава је бранилац права породице;
- породица је стручњак за себе (за своје проблеме и интересе);
- активна групна партиципација је најважнија за добре исходе;
- породична конференција пружа контекст за решење;

10. Када се реализује породична конференција?

Породична конференција се реализује када водитељ случаја процени да породица има проблем и да дете (или други члан породице) има потребу за заштитом и збрињавањем. Уколико водитељ случаја и родитељ(и) детета постигну сагласност да породична конференција представља метод за планирање дететове заштите и безбедности, водитељ случаја пријављује ову потребу организацији која се бави организовањем породичних конференција.

11. На који начин се реализује породична конференција?

Породична конференција се реализује кроз три фазе:

- 1) Припремну фазу
- 2) Фазу реализације:
  - *време за давање потребних обавештења и разјашњења*
  - *приватно време породице, доношење плана*
  - *доношење ПЛАН-а*
  - *одобравање плана*
- 3) Праћење реализације плана и евалуација

12. Учесници породичне конференције

Породичној конференцији присуствују породица и њена социјална мрежа, позвани стручни радници као и независни координатор који је

задужен за договарање и организовање састанка после консултација са породицом. Значајно је да је координатор независна и неутрална особа. Он/она учеснике припрема за окупљање и саму реализацију породичног скупа, са циљем доношења плана.

Сваки члана треба да је позитивно оријентисан и да конструктивно учествује на састанку (породичној конференцији) који чланови породице самостално воде и на коме безбедност детета (или члана породице због којег се конференција организује) има централну улогу. То се односи на чланове породичне мреже, на независног координатора, али и на позване стручне раднике. Важно је, такође, да се на конференцији чује и уважи став и мишљење детета или особе у чијем се интересу конференција и организује. Уколико дете, или особа о којој се ради, жели да присуствује конференцији, значајно је да уз себе има особу за подршку, по могућности из његовог окружења и по његовом избору.

Под породицом се подразумева цела социјална мрежа породице која учествује на конференцији. Пожељно је присуство онолико чланова породице колико их искаже заинтересованост за учешће и подршку.

Један од задатака независног координатора је да позове све учеснике појединачно и да обезбеди да, пре одржавања конференције, сви имају јасне и потребне информације, и да их упозна с током и очекивањем од овог скупа. На крају се договара датум, време и место, тако да све то у највећој мери одговара свима који желе да учествују. У неким земљама, социјална служба обезбеђује извесну финансијску помоћ, како би се омогућило да конференцији присуствују сви који то желе. Учешће свих чланова породице је најчешћи случај. Треба, такође, имати на уму да постоје извесне ситуације када је нужно неког члана породице искључити са конференције. Разлози за искључивање треба да буду јасни и у писаној форми саопштени том члану, а одлука о томе почива на координатору. У таквим ситуацијама, његов допринос прибавља се путем писма или тонског видео записа. Место за одржавање породичне конференције може бити било које место где се дете, чланови породице или неке друге блиске особе осећају пријатно (сала за састанке, просторије у месној заједници, простор при цркви, у кући и сл.).

На почетку породичне конференције, окупљеним члановима, координатор објашњава које особе ван породице најчешће узимају учешће у конференцији и шта је њихов задатак. То су најчешће водитељ случаја или други стручњак задужен за организовање заштите детета. Други важни стручњаци који могу присуствовати конференцији су: терапеут детета, представник полиције (у случају да постоји кривично дело), дететов лекар или медицинска сестра, учитељ или наставник, адвокат и сл. Њихова улога је специфична – да пруже потребне информације на основу којих

ће учесници породичне конференције моћи да направе адекватан план и донесу добре одлуке.

13. Фазе у реализацији породичне конференције

Породичну конференцију карактеришу следеће фазе:

Прва фаза подразумева присуство свих позваних особа. Њима се саопштава:

- а) зашто се конференција организује;
- б) која су питања/теме;
- в) каква је помоћ доступна породици како би решила проблем

Ова фаза се најчешће назива *време за давање потребних обавештења и разјашњења*, који су значајни за доношење плана. Та обавештења пружају стручњаци, због чега и присуствују првом делу састанка.

У другој фази породица насамо разговара о томе како најбоље помоћи детету, односно младој особи (или члану породице за кога се организује породична конференција), у смислу његовог најбољег интереса, који подразумева дететову безбедност, одређивање ко ће се о њему бринути, и каква ће помоћ бити пружена. Ова фаза представља *приватно време за разговор* и најчешће траје неколико сати, без ограничавања потребног времена.

Трећа фаза подразумева доношење *одлука, препорука и плана*. Наиме, породица обавештава све чланове конференције о својим одлукама, које за све учеснике морају бити прихватљиве са становишта безбедности и усаглашене са законом. Такође, сви учесници преходно морају постићи сагласност око природе проблема које дете или други члан породице има. Циљ конференције је да породица осмисли функционалан план заштите детета (или другог члана), користећи све добијене информације и разјашњења од стране стручњака (у првој фази састанка).

План нужно садржи име особе која преузима одговорност за праћење и контакт. То је особа из породичне мреже која је присуствовала породичном окупљању. Нпр., та особа је задужена за сваку промену око збрињавања детета, места где ће дете живети, којим услугама и ангажовањем којих служби ће детету бити пружена помоћ и подршка, и када ће тај план бити преиспитан. План разматра дететове физичке и емоционалне потребе, вештине и ресурсе породице, доступну подршку заједнице, као и дететово културолошко порекло.

На Новом Зеланду, у преко 90% случајева план породичне конференције даје функционално прихватљиво решење. Уколико до решења

не дође, случај се прослеђује служби за социјални рад на обраду према стандардној процедури.

После породичне конференције, копија плана предаје се свим особама које су биле укључене у његово доношење – присутнима. Задатак координатора је да се постара да план буде евалуиран у временском распону који се такође договара на конференцији и уноси у план. Саставни део плана је одлука породичне конференције како пратити и преиспитивати његову примену.

Такође, прави се и разматра „план за непредвиђене и изненадне ситуације”. Уколико се деси да донешени план не функционише, или се у међувремену промене битне околности, породица има обавезу да о томе обавести координатора и нова породична конференција може бити сазвана.

14. Улоге осталих учесника (осим породице и њене социјалне мреже) у реализацији породичне конференције

14.1. Улога независног координатора

- Независни координатор је појединац који се превасходно бави организацијом породичне конференције:
- сазива конференцију, договарајући време, датум и место одржавања,
- истражује да ли је за учешће доступна шира породична мрежа,
- охрабрује и подржава учешће представника свих страна на састанку,
- води део састанка на коме се дају обавештења и разјашњења,
- помаже у прецизирању плана,
- свим учесницима (чланови породице и професионалци) обезбеђује повратну информацију о плану.

14.2. Улога стручног радника – водитеља случаја

Водитељ случаја треба да:

- понуди породичну конференцију породици за коју процени да би примена оваквог модела дала резултате,
- пријави потребу за сазивањем (одржавањем) породичне конференције овлашћеном појединцу или агенцији,
- спроводи све активности предвиђене стандардима стручног рада,
- обезбеђује припремљеност породице за састанак,

- пружа обавештења о свим дилемама које чланови породице износе,
- пружа обавештења о свим видовима помоћи и подршке који су доступни породици,
- учествује у разматрању плана пре његовог коначног прихватања,
- по прихватању плана, учествује у његовом праћењу и преиспитивању,
- пружа подршку породици да би се обезбедила примена плана.

14.3. Улога других стручњака

Други стручњаци који учествују на породичној коференцији су: педијатар или дететов лекар опште праксе, адвокат, полицајац, терапеут, наставник, судија, и други. Њихови задаци су да:

- пруже потребна обавештења свима који су укључени у процес,
- пруже породици потребна обавештења о доступним услугама,
- спроведу део породичног плана из свог домена,
- учествују у усаглашавању, праћењу и преиспитивању плана.

15. Које су могуће добити примене модела Породична конференција у Србији?

Могуће добити од примене модела Породична конференција у Србији су:

- **за кориснике услуга (породицу)** може да значи „*враћање кормила живота у сопствене руке*” ;
- значајна је **промена улоге професионалца** – уместо улоге доносиоца одлуке у име другог, или за добробит другог, прихвата улогу онога ко подржава и оснажује породицу за самостално доношење одлука и прихватање одговорности за реализацију донетог плана;
- **улога независног координатора** у припреми конференције је „*ширење круга*” у оквиру социјалне мреже – укључивање свих заинтересованих;
- у социјалној мрежи сваког човека постоји доста особа, „*више него што смо мислили*”, а које оваквом врстом учешћа могу заиста да допринесу решењу породичног проблема и добробити детета или члана породице за којег се конференција организује;

- применљивост у области заштите деце, породице и свих и рањивих група;
- према искуствима других земаља, учесници породичне конференције процењују „да нема скривеног плана” – **породица управља и води породичну конференцију**. Наиме, независни координатор не води породичну конференцију, не поставља сугестивна питања, не утиче ни на исход састанка, ни на одлуку породице.
- Стручни радник има улогу у препознавању потребе за породичном конференцијом, у селекцији информација за координатора, у нуђењу услуга социјалне заштите, као и улогу у провери „безбедности плана” и примени плана (надзор и евалуација);
- Стручни радник, тј. водитељ случаја, такође не води породичну конференцију;
- **Породична конференција** може бити од значајне помоћи водитељима случаја у центрима за социјални рад јер превенира могућу институционализацију, растеређује стручног радника у делу организације плана заштите и обезбеђује му упознавање социјалне мреже клијента;
- **Породична конференција** омогућава да се њени учесници (чланови породице и социјалне мреже) побрину за безбедност и добробит чланова своје породице.

16. Уместо закључка

„ФИЦЕ СРБИЈА” се заједно са Градским центром за социјални рад Београд, као партнером на пројекту „Породица на окупу” налази у завршној фази првог корака имплементације модела Породична конференција у праксу вођења случаја у систему социјалне заштите у Србији. Упоредо са сензибилизацијом јавности, обуком, организовањем и реализацијом конференција, она прикупља податке и поставља оквир за прво истраживање резултата и ефеката употребе овог модела у Србији.

Резултати ових пионирских напора биће доступни стручној јавности, надамо се, већ у неком од следећих бројева часописа „Актуелности”.

Тим ентузијаста посвећен развоју и прилагођавању модела Породична конференција у Србији, већ сада са сигурношћу може да потврди следеће:

- да је примена породичне конференције кохерентна са постојећим искуством рада у заједници, рада са природном породицом и обичајима заједнице у нашој земљи;

- да постоје почетне претпоставке (људске и материјалне), за прихватање иновативне праксе, после преко 50 година искуства стручног социјалног рада у Србији;
- да нема законских препрека за примену овог модела;
- да представља пример стручног рада који се одвија ван институције, што помаже осећају дестигматизације клијента;
- да се користе ресурси заједнице и да у томе клијенти у потпуности партиципирају;
- код прихватања овог модела од стране грађана (породица), потребно је развијати однос поверења, у модел – континуираном и адекватном промоцијом у локалној заједници и у сопствене снаге – оснаживањем и подршком да се одлуче за организацију њихове конференције. Пракса каже да ће најбољи промотер бити породице које су са успехом реализовале породичну конференцију (тј. донеле и спровеле ПЛАН);
- породична конференција ће за професионалце у социјалној заштити (водитеље случаја) један период представљати изазов у одлуци да је предлажу и промовишу, услед дугогодишње праксе у којој су преузимали одговорност за доношење и спровођење одлука у вези са функционисањем породица које су биле предмет њиховог рада.

Литература:

1. *Смернице за примену модела ПК – приручник за професионалце који раде са породицом и децом*, (2010), „ФИЦЕ Србија”.
2. *Смернице за примену модела ПК – приручник за координаторе породичне конференције*, (2010), „ФИЦЕ Србија”.
3. Rob van Pagée, Hannie van der Horst, Lineke Joanknecht, (2007): *Manual for Family Group Conference coordinators*, © ЕКС
4. http://www.iirp.org/article_detail.php?article_id=NDMz
5. *The Family Group Conference 14-Year Journey: Celebrating the Successes, Learning the Lessons, Embracing the Challenges*
6. *Youth Justice Process in New Zealand – Family Group Conferencing – Youth Court – New Zealand*
7. *Presentation for WWW survey with Gale Burford*

ПРОМОЦИЈЕ, ПРЕГЛЕДИ, ИСКУСТВА

дипл. психолог **Ивана Денић**, саветник
Министарство рада и социјалне политике
Београд

НОВИ ПРИСТУП У СТАРОМ ДРУШТВУ - Правилник о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику -

Резиме

Интеграција лица, која су се, донедавно, сматрала лицима са маргине, комплексан је процес и захтева симултано дејство свих система и појединаца у ужем и ширем друштвеном окружењу. Сложеност процеса се не огледа у централној тачки (у овом случају је то особа са потребом за додатном подршком) већ, нажалост у проблему који је у једном моменту ескалирао, а реч је о неусмерености, незаинтересованости или неосетљивости окружења на постојање различитости, у сваком па и у овом смислу.

Заокупљени свакодневним животним, али и наметнутим ситуацијама, олако смо окретали главе од, наизглед нерешивих проблема. „Захтевајући” потпуну друштвену укљученост, као императив инклузије, а претходно не припремивши терен за озбиљан посао, систем је остао „заглављен”, али и друштво у целини, у тачки која је заправо била тек почетак.

Ипак, у складу са међународним документима и конвенцијама, држава наставља пут инклузије и смањења сиромаштва законима и подзаконским актима, настојећи да на тај начин представи озбиљност проблема и потребу да се у смањење истог крене са великом озбиљношћу и деловањем свих система, интерсекторски.

Кључне речи: додатна подршка, инклузија, интерсекторски приступ

*

* *

1. Увод

Неопходност прихватања солидарности друштва сматра се основним принципом, који омогућава уједначавање свих система и на свим нивоима. Права и обавезе савременог друштва условљени су цивилизацијским напретком и огледају се кроз бригу о социјалном, образовном и здравственом статусу свих грађана, а тако и изграђеном свешћу о праву сваког појединца на једнакост и доступност.

Имајући у виду значај образовања, здравствене заштите и социјалне заштите у остваривању основних друштвених циљева и вредности, начињен је корак ка усаглашавању ова три система и једнообразном деловању онда када се сматра потребним. Септембра 2010. године донет је Правилник о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику (Сл.Гласнике РС, бр. 63/10). Реч је о интересорном, методски другачијем акту од Одлуке о критеријумима за разврставање деце ометене у развоју и начину рада Комисије за преглед деце ометене у развоју (Сл. Гласник СРС, бр. 15/86).

2. НОВИНЕ У КОНЦЕПТУ РАДА

Предности Правилника о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику у односу на Одлуку о критеријумима за разврставање деце ометене у развоју и начину рада Комисије за преглед деце ометене у развоју су:

- 1) Процена за додатном подршком свој деци из друштвено осетљивих група којој је потребна додатна подршка у образовном, здравственом или систему социјалне заштите – разврставање само деце ометене у развоју;
- 2) У поступку процене, Комисија сагледава постојеће капацитете и могућности детета користећи целовит и индивидуализован приступ – разврставање само по основу сметње и степену инвалидитета;
- 3) Након процене, Комисија доноси Индивидуални план подршке – рад Комисије завршавао се доношењем Решења о разврставању;
- 4) Правилником је загарантовано право, али и обавеза родитеља да буду у потпуности укључени у процес, чиме је начињен

корак ка обнављању и учвршћивању породичних релација – учешће родитеља је минимално;

- 5) Комисија нема овлашћење да усмерава дете у школу или установу – Решење о разврставању садржало је и предлог за упис у школу или смештај у институцију.

3. ПРИНЦИПИ У ПОСТУПКУ ПРОЦЕНЕ ПОТРЕБА ЗА ДОДАТНОМ ПОДРШКОМ

Принципи у поступку потребе за додатном подршком су:

- 1) поштовање достојанства, индивидуалности и слободе сопственог избора;
- 2) уважавање разлика и њихово прихватање;
- 3) забрана дискриминације;
- 4) поштовање права деце, деце из осетљивих група на очување свог идентитета;
- 5) обезбеђивање пуне укључености у образовни систем, друштва у целисти и квалитетно напредовање.

4. САСТАВ И ПОСТУПАК РАДА КОМИСИЈЕ И ЊЕНИХ ЧЛАНОВА

Комисија коју формира градска/општинска управа, у свом саставу има три стална и два повремена члана. Координатор учествује у раду, одређен је да пружа стручну и административно-техничку потпору Комисији, али без права одлучивања. Такође, раду Комисије присуствују и родитељи или старатељ уз обавезу давања потпуних информација о функционисању детета.

- Поступак за процену потреба за пружањем додатне подршке покреће се на захтев родитеља, старатеља, установе или по службеној дужности;
- Захтев за процену потреба подноси се изабраном лекару, који исти прослеђује Координатору Комисије;
- Поступак процене покреће Координатор у року од седам дана од добијања захтева, тако што потпуну документацију доставља свим члановима Комисије;
- Заједно са члановима Комисије и родитељима, Координатор договара место и време првог састанка;

- Сваки члан Комисије прикупља податке и пише појединачно мишљење у року од 15 дана од дана покретања поступка;
- Комисија даје заједничко мишљење са Индивидуалним планом подршке, у року од 45 дана од дана подношења захтева. Индивидуални план подршке садржи предлог посредних и непосредних подршки из неког од три система, а у зависности од исказаних потреба детета;
- Након доношења Индивидуалног плана подршке, сваки члан Комисије је у обавези да прати ефекте реализације у оквиру свог система;
- Координатор је у обавези да о раду Комисије обавештава градске/општинске управе и три релевантна министарства најмање два пута годишње.

5. АКТУЕЛНА ДЕШАВАЊА

У општинским и градским управама формиране су интересорне комисије. У јануару, 2011. године је одржана прва дводневна обука за сталне чланове комисија из сва три система, као и за координаторе. Друга обука одржана је у фебруару исте године. Обучено је више од 80 комисија, тачније више од 300 сталних чланова прошло је основну обуку за рад по Правилнику. Очекује се да све формиране комисије прођу обуку за рад по Правилнику до краја марта текуће године.

Задатак сваког демократског друштва је да успостави и негује свест о праву појединца на једнакост и доступност, али и да учини све што је потребно да се са нивоа свесности, у контексту наведеног пређе на реализацију.

ИЗ РАДА УДРУЖЕЊА

Преглед најважнијих активности

ОДРЖАН САСТАНАК ПРЕДСЕДНИШТВА УДРУЖЕЊА

Председништво Удружења стручних радника социјалне заштите је почетком почетком фебруара 2011. године одржало састанак у простору Дома за децу без родитељског старања „Дечије село”.

Седница Председништва била је фокусирана на разматрање програмских задатака Удружења и утврђивање динамике њихове реализације.

Представљамо вам најважније одлуке са ове седнице Председништва:

- **Скупштина Удружења** стручних радника социјалне заштите одржаће се 24. марта 2011. године у Београду, с фокусом на усвајање Измена и допуна Статута Удружења (у складу са Законом о удружењима грађана).
- **Сабор Удружења** стручних радника социјалне заштите одржаће се средином јуна 2011. године. Тачан датум и место одржавања биће накнадно договорени. На овом Сабору бираће се нови сазив Скупштине и органа и тела Удружења.
- Висина **Републичких награда за 2010. у категорији појединаца** износи:
  - Прва награда 80.000,00 динара
  - Друга награда 60.000,00 динара
  - Трећа награда 50.000,00 динара
- Утврђен је и износ **чланарине за 2011.** за чланице Удружења и, као и претходних година, износи 11.865,00 динара
- **Годишња претплата на билтен „Актуелности”** износи 1.000,00 динара и важи само за наручиоце који нису чланови Удружења. Претплата се уплаћује на Текући рачун Удружења, бр. 205-20184-64 код Комерцијалне банке Београд

Након састанка Председништва, у „Дечијем селу” уприличена је свечаност уручивања Прве Републичке награде за појединца, за 2009. годину.

ПОДСЕЋАЊЕ

Подсећамо вас да је **Конкурс за доделу Републичких награда** у току и да ваше предлоге за награде за установе социјалне заштите и за појединце можете послати Удружењу стручних радника социјалне заштите – Комисији за доделу Републичких награда, са назанком „**За Конкурс**”, **најкасније до 15. априла 2011. године**. Адреса Удружења је ул. Марије Бурсаћ 49, 11000 Београд

УПУТСТВО АУТОРИМА

Часопис „Актуелности“ настао је као одговор на потребу да се савремена теоријска, методолошка и практична сазнања од значаја за развој и унапређење система социјалне заштите учине доступна свим заинтересованим социјалним актерима. Објављују се изворни радови и преводи одабраних текстова који су од значаја за разумевање савременог социјалног рада. Такође, део страница часописа посвећен је размени информација, приказима стручних скупова и приказима књига и часописа из области социјалне политике и социјалног рада, као и других хуманистичких и друштвених наука од значаја за социјални рад.

Аутори своје прилоге за објављивање у часопису треба да шаљу **искључиво** електронским путем, на е-маил адресу Редакције aktuelnosti@gmail.com

Формат: Word

Језик: Српски

Писмо: Ћирилица

Фонт: Times New Roman, величина слова 12

Текст:

Оптимална дужина текста је 15 до 18 страница, куцано проредом 1,5. Текст треба припремити тако да свака страница буде нумерисана. На насловној страници треба навести наслов рада, академску титулу, име и презиме аутора, институцију у којој је аутор запослен, место, приватну или службену контакт адресу (поштанску и електронску), број телефона. Уколико рад има више аутора, за сваког појединачног аутора треба навести све наведене податке. На другој страници треба навести наслов рада и резиме, с кључним речима. Табеле треба означити одговарајућим бројем и насловом који их јасно објашњава. Графички прикази треба да имају наслов и легенду која прати приказ. Такође, имајте на уму да часопис није у боји, те је графиконе потребно прилагодити томе. Страни изрази, укључујући називе докумената и институција на страном језику пишу се

Година XII • Број 1–2/2011
курзивом – нпр. *Bullying, National Association of Social Workers* и сл. Сва наглашавања у тексту врше се **подебљаним словима**. Подвлачења или различити фонтови се у текстовима **не користе**.

Резиме:

Треба да буде сачињен у највише 20 редова и да на крају има три до пет кључних речи. Када је реч о тексту у којем се даје приказ емпиријског истраживања, поред имена и презимена аутора и наслова рада, резиме треба да садржи и: значај проблема или теме која се обрађује, циљеве, задатке, примењене методе, пресек добијених резултата и закључке. Ако је реч о теоријским радовима, треба навести значај проблема или теме, основна теоријска полазишта, најважније елементе аналитичке разраде и закључке.

Коришћена литература – референце:

Позиве на литературу треба давати у тексту, у заградама, а избегавати фусноте за навођење библиографских података. Фусноте треба користити, ако је то нужно, за коментаре и допунски текст. У позиву на литературу наводи се презиме аутора и година издања извора на који се позивамо, на пример: (Јанковић, 2008.). Уколико је реч о навођењу докумената, наведи се пун назив документа и година издања. Ако је реч о прецизном наводу или цитату, треба укључити и број странице, односно: (Јанковић, 2008.: 24). Ако се наводе документи, онда се то чини на следећи начин: (Закон о социјалној заштити, 2009, чл. 7, ст. 1). Имена страних аутора дају се тако што се у тексту наведе најпре име у транскрипцији, а у загради се напише име у оригиналу. На пример: Прајс (Price). Уколико се наводи више аутора, у загради се наводи презиме првог аутора и скраћеница и сар.

Коришћена литература:

На крају рада се наводи попис свих извора који су наведени у тексту. Литература се наводи абецедним редом и то на следећи начин:

1. Адлер А., (1977): О нервозном карактеру, Београд, Просвета
2. Милосављевић М. (1993): Роми и девијације, Друштвене промене и положај Рома, Зборник радова, Београд, САНУ и Институт за социјалну политику
3. Gould, N. (2004): Qualitative research and social work: the methodological repertoire in a practice-oriented discipline. In:

Lovelock, R., Lyons, K. & Powell, J. (eds.), Reflecting on social work – Discipline and profession. Farnham: Ashgate Publishing, 130-145.

4. Муслић, Љ., Русац, С. & Ајдуковић, М. (2009). Сензибилност за насиље над старијима код студената: Могућност интервенција кроз наставни програм. Љетопис социјалног рада, 16 (1), 51-67.
5. Породични закон (2005): Службени гласник РС, бр.18/2005

При навођењу извора с веб (интернет) страница потребно је навести тачан датум посете страници. На пример:

6. http://www.zavodsz.gov.rs/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=81&Itemid=145 Посећено 28. 12. 2009.

Процена радова:

Текстови које аутори доставе подвргавају се рецензији, а Уредништво ће ауторе обавестити о резултатима процене, могућим сугестијама и предлозима за дораду текста пре објављивања. Уредништво задржава право да добијени текст прилагоди пропозицијама часописа и стандардима књижевног језика.

Рукописи се не враћају.

***

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

364.62(497.11)
АКТУЕЛНОСТИ : билтен Удружења стручних
радника социјалне заштите Републике Србије
Главни и одговорни уредник Томислав Крговић
Vol. 1, br. 1 (2000) – Београд
(Марије Бурсаћ 49): Удружење стручних радника
социјалне заштите Републике Србије, 2000 -
(Београд : Чигоја штампа). – 24 cm

Двомесечно
ISSN 1451-3129 = Актуелности – Удружење
стручних радника социјалне заштите Србије
COBISS.SR-ID 177748999